

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2019. gada 7. novembrī
lietā Nr. 2018-25-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tiesneši Sanita Osipova, Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs,

pēc Andra Otto pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, kā arī 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2019. gada 8. oktobra tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas PSR Augstākā padome 1970. gada 23. decembrī pieņēma Latvijas PSR Labošanas darbu kodeksu. Latvijas PSR Augstākās padomes 1991. gada 29. augusta lēmums “Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijā” noteica, ka Latvijas PSR Labošanas darbu kodekss uzskatāms par Latvijas Labošanas darbu kodeksu līdz jauna kodeksa izstrādāšanai. 1994. gada 30. decembrī stājās spēkā tā paša gada 15. decembrī pieņemtais likums “Grozījumi Latvijas Labošanas darbu kodeksā”, ar kuru

kodeksa nosaukums tika izteikts pašreizējā redakcijā – Latvijas Sodū izpildes kodekss (turpmāk – Kodekss). Tāpat Kodekss tika papildināts ar regulējumu par soda progresīvo izpildi un soda izpildes režīmiem. Kodeksā tika ietverts arī 50.⁴ pants, kas reglamentē soda izpildes režīmu slēgtajos cietumos.

Kodeksa 50.⁴ pants ir vairākkārt grozīts. Kopš 2017. gada 21. decembra tas ir spēkā šādā redakcijā:

“Slēgtajā cietumā sodu izcieš ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, kā arī notiesātie, kas pārvietoti no daļēji slēgtā cietuma par rupjiem vai sistemātiskiem režīma pārkāpumiem.

Slēgtajos cietumos tiek nodrošināta notiesāto pastiprināta apsardze un maksimāla uzraudzība.

(Trešā daļa izslēgta ar 11.11.2004. likumu)

Notiesātie uzsāk soda izciešanu režīma zemākajā pakāpē. Pēc ievietošanas cietumā viņiem šajā pakāpē jāizcieš ne mazāk kā viena ceturtdaļa no piesprietā soda. Ja notiesātais pirmstiesas apcietinājumā un soda izpildes vietā izcietis vienu ceturtdaļu no piesprietā soda un atbilst šā kodeksa 50.³ panta ceturtajā daļā minētajiem nosacījumiem, viņu ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot no soda izciešanas režīma zemākās pakāpes uz soda izciešanas režīma vidējo pakāpi. Ne mazāk kā viena ceturtdaļa no piesprietā soda viņam jāizcieš soda izciešanas režīma vidējā pakāpē, bet atlikusī daļa – soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē. Ja notiesātais pirmstiesas apcietinājumā un soda izpildes vietā izcietis pusi no piesprietā soda un atbilst šā kodeksa 50.³ panta ceturtajā daļā minētajiem nosacījumiem, viņu ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot uz soda izciešanas režīma augstāko pakāpi. No soda izciešanas režīma augstākās pakāpes viņu ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot uz daļēji slēgto cietumu, ja notiesātais atbilst šā kodeksa 50.³ panta ceturtajā daļā minētajiem nosacījumiem, vai likumā noteiktajā kārtībā pirms termiņa atbrīvot.

Notiesātie ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) soda izciešanu uzsāk režīma zemākajā pakāpē. Pēc ievietošanas cietumā viņiem šajā pakāpē jāizcieš ne mazāk kā septiņi gadi. Ja notiesātais pirmstiesas apcietinājumā un soda izpildes vietā izcietis vismaz septiņus gadus no piesprietā soda un atbilst šā kodeksa 50.³ panta ceturtajā daļā minētajiem nosacījumiem, viņu ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var pārvietot no soda izciešanas režīma zemākās pakāpes uz soda izciešanas režīma vidējo pakāpi. Ne mazāk kā 10 gadus no piesprietā soda viņam jāizcieš soda

izciešanas režīma vidējā pakāpē, bet atlikusī daļa – soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē. No soda izciešanas režīma augstākās pakāpes notiesāto var atbrīvot no soda izciešanas nosacīti pirms termiņa likumā noteiktajā kārtībā.

(Sestā daļa izslēgta ar 18.06.2015. likumu)

Notiesātajiem, kuri sodu izcieš slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, ir tiesības:

- 1) izmantot gadā sešas ilgstošas satikšanās – no divpadsmit līdz divdesmit četrām stundām un sešas īslaicīgas satikšanās – no vienas stundas līdz divām stundām;
- 2) *(izslēgts ar 11.11.2004. likumu)*;
- 3) iepirkties cietuma veikalā par naudas summu vienas Ministru kabineta noteiktās minimālās mēnešalgas apmērā;
- 4) izmantot trīs telefonsarunas mēnesī;
- 5) lietot personisko televizoru un radiouztvērēju (bez balsis ieraksta iespējām);
- 6) no rīta celšanās laika līdz naktsmieram atrasties noteiktā iecirknī ārpus kameras;
- 7) valkāt personisko apģērbu vai noteikta veida apģērbu;
- 8) nēsāt īsi apgrieztus matus;
- 9) dienas kārtībā paredzētajā laikā patstāvīgi apmeklēt cietuma medicīnas daļu, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku;
- 10) piedalīties sporta, kultūras un reliģiskos pasākumos.

Notiesātajiem, kuri sodu izcieš slēgtā cietuma soda izciešanas režīma vidējā pakāpē, ir tiesības:

- 1) izmantot gadā četras ilgstošas satikšanās – no astoņām līdz sešpadsmit stundām un sešas īslaicīgas satikšanās – no vienas stundas līdz divām stundām;
- 2) *(izslēgts ar 11.11.2004. likumu)*;
- 3) iepirkties cietuma veikalā par naudas summu, kas nepārsniedz trīs ceturtdaļas no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēnešalgas;
- 4) izmantot divas telefonsarunas mēnesī;
- 5) izmantot tiesības, kas noteiktas šā panta septītās daļas 5.–10. punktā.

Notiesātajiem, kuri sodu izcieš slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē, ir tiesības:

- 1) izmantot gadā trīs ilgstošas satikšanās – no sešām līdz divpadsmit stundām un četras īslaicīgas satikšanās – no vienas stundas līdz divām stundām;
- 2) *(izslēgts ar 11.11.2004. likumu)*;

3) ar cietuma darbinieku starpniecību iepirkties cietuma veikalā četras reizes mēnesī par kopējo naudas summu, kas nepārsniedz pusi no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēnešalgas;

4) izmantot vienu telefonsarunu mēnesī;

5) izmantot pastaigas vai piedalīties sporta spēlēs svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā;

6) ar cietuma darbinieku starpniecību saņemt (apmainīt) grāmatas cietuma bibliotēkā;

7) dienas kārtībā paredzētajā laikā skatīties televīzijas pārraides ārpus kameras iekārtotā telpā cietuma darbinieku klātbūtnē;

8) apmeklēt cietuma kapelā dievkalpojumus un tikties ar garīdznieku vienatnē;

9) ar administrācijas atļauju valkāt personisko apģērbu.

Šajā pantā minētās tiesības valkāt personisko apģērbu, patstāvīgi apmeklēt cietuma medicīnas daļu, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku, piedalīties pasākumos ārpus atsevišķā cietuma bloka neattiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), kuri sodu izcieš atsevišķā slēgtā cietuma blokā ar pastiprinātu uzraudzību.

Papildus šajā pantā minētajām tiesībām notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), kuri sodu izcieš atsevišķā slēgtā cietuma blokā ar pastiprinātu uzraudzību, ir tiesības sazināties ar radniekiem un citām personām ar videozvanu bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes:

1) izciešot sodu soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, – tiesības uz stundu ilgu videozvanu trīs reizes mēnesī;

2) izciešot sodu soda izciešanas režīma vidējā pakāpē, – tiesības uz stundu ilgu videozvanu divas reizes mēnesī;

3) izciešot sodu soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē, – tiesības uz stundu ilgu videozvanu vienu reizi mēnesī.

Papildus šajā pantā minētajām tiesībām notiesātajiem ārvalsts pilsoņiem un notiesātajiem, kuru pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija, ir tiesības sazināties ar radniekiem, laulāto un citām personām ar videozvanu divas reizes mēnesī uz laiku līdz 15 minūtēm bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes.”

Savukārt Kodeksa 50.⁵ pants nosaka soda izpildes režīmu daļēji slēgtajos cietumos. Saskaņā ar šā panta pirmo daļu daļēji slēgtajos cietumos soda

izciešanu citstarp uzsāk sievietes par tīša nozieguma izdarīšanu, vīrieši par tīša mazāk smaga nozieguma izdarīšanu, kā arī vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, ja viņi līdz nozieguma izdarīšanai nebija sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu.

2. Pieteikuma iesniedzējs – Andris Otto (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pantam, jo vīriešiem nosaka atšķirīgu soda izpildes režīmu.

Pieteikuma iesniedzējs atzīts par vainīgu sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā un uzsācis brīvības atņemšanas soda izciešanu slēgtā cietuma režīma zemākajā pakāpē.

Pieteikumā norādīts, ka pilngadīgi vīrieši un sievietes, kas izdarījuši vienāda smaguma noziedzīgu nodarījumu un notiesāti ar brīvības atņemšanas sodu uz vienādu termiņu, ir divas ieslodzīto grupas, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Kodeksa 50.⁴ un 50.⁵ pantā paredzot atšķirīgu sākotnējo ieslodzījuma režīmu vīriešiem un sievietēm, vīriešiem esot noteikti lielāki pamattiesību ierobežojumi nekā sievietēm. Šāda atšķirīga attieksme saglabājoties visu ieslodzījuma laiku, izņemot tā pēdējo ceturtdaļu. Vīriešiem radītie pamattiesību ierobežojumi visupirms skarot tiesības uz privāto dzīvi, taču sekas esot jūtamas arī attiecībā uz citām tiesībām, piemēram, tiesībām uz izglītību un tiesībām uz veselību. Arī sabiedrība ciešot no šādas atšķirīgas attieksmes, jo ieslodzīto vīriešu dzīvesbiedres un bērni retāk varot ar viņiem sarunāties pa telefonu un viņus satikt.

Atšķirīgā attieksme esot noteikta ar likumu, kas ir pieņemts, izsludināts un publicēts normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Tāpat tas esot pietiekami skaidri formulēts, lai adresāti varētu izprast savas tiesības un pienākumus. Soda izpildes mērķis esot panākt notiesātā resocializāciju, savukārt ieslodzījuma mērķis – citu cilvēku tiesību un sabiedrības drošības aizsardzība. Tomēr Kodeksa 50.⁴ pants ne tikai nesekmējot, bet pat kavējot šo mērķu sasniegšanu, jo ieslodzīto vīriešu ģimenes locekļiem paredzot mazāk iespēju sazināties ar

viņiem. Nosakot atšķirīgus sākotnējos soda izciešanas (un resocializācijas) režīmus, par legītimu mērķi varot būt tikai tādi apsvērumi, kas pamatotu to, ka starp notiesātajiem vīriešiem un sievietēm pastāv atšķirības, kuras prasa noteikt šādus atšķirīgus režīmus. Konkrētajā situācijā atšķirīgā attieksme nekādā veidā neesot saistīta ar sieviešu spēju iznēsāt un dzemdēt bērnus vai kādām citām anatomiskām atšķirībām starp vīriešiem un sievietēm. Atšķirīgo attieksmi nevarot pamatot arī ar nepieciešamību pēc papildu resursiem, piemēram, satikšanos organizēšanai. Tādējādi Kodeksa 50.⁴ pantā noteiktajai atšķirīgajai attieksmei pret vīriešiem neesot legītīma mērķa.

Likumdevējam esot plaša rīcības brīvība sodu politikas jomā, tomēr diskriminācija šīs plašās rīcības brīvības robežas pārkāpjot. Dzimums kā atšķirīgas attieksmes kritērijs esot absolūti nepieļaujams sodu politikas kontekstā. No pieteikuma izriet, ka atvieglojumi notiesātajām sievietēm būtu piešķirami vienīgi saistībā ar grūtniecību un dzemdībām, kā arī pēcdzemdību periodā. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka konkrētajā situācijā atšķirīgā attieksme ir novēršama, vienīgi pielīdzinot diskriminētās grupas – notiesāto vīriešu – tiesības nediskriminētās grupas – notiesāto sieviešu – tiesībām.

Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Pieteikuma iesniedzējs izteica viedokli, ka vecāka pienākumi esot vienlīdz raksturīgi gan vīriešiem, gan sievietēm un pildīt tos esot vienādas tiesības gan tēviem, gan mātēm. Patiesais risks esot individuāls, atkarīgs no katra konkrētā ieslodzītā un tiekot arī izvērtēts, taču šobrīd tas neietekmējot soda izciešanas režīma izvēli. Tāpat arī Saeimas apgalvojums par grūtībām nodrošināt notiesātajiem vīriešiem tādu pašu tikšanos skaitu un ilgumu kā sievietēm neesot pamatots, jo gan īslaicīgo, gan ilglaicīgo tikšanos telpas lielākoties netiekot noslogotas, turklāt par ilglaicīgo tikšanos esot jāmaksā saskaņā ar Ministru kabineta noteikto cenrādi.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants atbilst Satversmes 91. pantam. Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības apstrīdot Kodeksa 50.⁴ panta pirmo daļu, tāpēc arī atbildes rakstā pamatota vienīgi šīs normas atbilstība Satversmes 91. pantam.

Latvijā esot 10 ieslodzījuma vietu un astoņās no tām brīvības atņemšanas sodu izciešot pilngadīgi vīrieši. Savukārt lielākā daļa notiesāto sieviešu izciešot sodu vienā ieslodzījuma vietā – daļēji slēgtajā Iļģuciema cietumā, nedaudz sieviešu esot ievietotas arī Olaines cietuma daļēji slēgtā cietuma nodaļā, atklātā cietuma nodaļā un atkarīgo centrā. 2019. gada 20. janvārī aptuveni astoņi procenti jeb 230 no visiem ieslodzītajiem bijušas sievietes. Absolūtais vairākums šo sieviešu izdarījušas mantiska rakstura noziegumus vai tādus noziegumus, kas saistīti ar narkotisko vielu nelikumīgu apriti, un izciešot brīvības atņemšanas sodu līdz 10 gadiem.

Atšķirīgā attieksme, kas balstīta uz personas dzimumu, esot pieļaujama, ja vien tā ir objektīvi un saprātīgi pamatota. Formāli vīrieši un sievietes, kas ar brīvības atņemšanu notiesāti par pilngadīgā vecumā izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, atrodoties salīdzināmos apstākļos. Tomēr šāds salīdzinājums neesot korekts, jo starp notiesātajiem vīriešiem un sievietēm pastāvot objektīvas atšķirības, kuras likumdevējs nedrīkstot ignorēt. Tomēr turpmāko pamatojumu atšķirīgās attieksmes attaisnojāmībai Saeima sniegusi, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi šo ieslodzīto grupu salīdzināšanā.

Sievietes, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu ieslodzījuma vietās gan Latvijā, gan citās valstīs, tiekot uzskatītas par vienu no īpašajām ieslodzīto grupām, kuru vajadzībām valstij jāpievērš sevišķa uzmanība. Šāds valsts pienākums esot saistīts gan ar to, ka ieslodzīto sieviešu skaits ir daudzkārt mazāks par ieslodzīto vīriešu skaitu un tradicionāli ieslodzījuma vietas bijušas pielāgotas vīriešu vajadzībām, gan arī ar to, ka lielākā daļa sieviešu ar brīvības atņemšanu notiesātas nevis par vardarbīgiem noziegumiem, bet gan mantiska rakstura vai ar narkotiskajām vielām saistītiem noziegumiem. Tādējādi sievietes tiekot uzskatītas par mazāk bīstamu ieslodzīto kategoriju.

Izvietojot notiesātos dažāda veida cietumos, esot jāņem vērā viņu īpašās vajadzības. Šādas vajadzības netiekot apšaubītas, piemēram, attiecībā uz nepilngadīgiem notiesātajiem. Līdzīga, šajā gadījumā – dzimuma vajadzībām atbilstoša pieeja, pēc Saeimas ieskata, ir nodrošināma arī attiecībā uz sievietēm. Arī doktrīnā esot norādīts: lai nodrošinātu sieviešu specifisko vajadzību

ievērošanu, cietumus administrējošām iestādēm ir jāizstrādā un jāpiemēro tāda ieslodzīto klasifikācijas un izvietojuma politika, kurā būtu ņemtas vērā notiesāto dzimuma īpatnības. Notiesāto sieviešu izvietojumā šobrīd pasaulē pārāk maz tiek ņemti vērā apstākļi, kas raksturo lielu daļu šo sieviešu, tostarp vecāka pienākumi, iepriekš pārdzīvotā vardarbība un notiesāto sieviešu radītais risks. Atšķirīga soda izciešanas kārtība esot saistīta arī ar to, ka notiesāto sieviešu iespējas uzturēt attiecības ar ģimeni un sociālos kontaktus ir vairāk ierobežotas, jo Latvijā ir tikai viena ieslodzījuma vieta, kur brīvības atņemšanas sodu izcieš sievietes.

Pretēji Pieteikuma iesniedzēja priekšstatam, atšķirības brīvības atņemšanas soda izpildes organizēšanā izrietot ne tikai no vīriešu un sieviešu fizioloģiskajām atšķirībām, bet arī no atšķirīgās bīstamības pakāpes, būtiskām sociālo apstākļu un iepriekšējās pieredzes atšķirībām, kā arī no atšķirīgās ietekmes, kādu uz vīriešiem un sievietēm atstāj izolācija un citi ar paaugstinātu drošību saistītie apstākļi. Drošības prasību atšķirības izrietot arī no datiem par atkarību izraisošo vielu lietošanu ieslodzījuma vietās. Piemēram, 2018. gadā alkoholu lietojuši 22 procenti ieslodzīto vīriešu un tikai divi procenti sieviešu. Atkarību izraisošo vielu lietošana ne tikai būtiski kavējis brīvības atņemšanas soda mērķu sasniegšanu, bet arī ietekmējis drošību un kārtību ieslodzījuma vietā.

Saeima neapstrīd to, ka Kodekss paredz atšķirīgu kārtību, kādā pie minētajām salīdzināmajām grupām piederīgās personas uzsāk brīvības atņemšanas soda izciešanu. Soda izciešanas režīms slēgtajā cietumā, kur soda izciešanu uzsāk vīrieši, nenoliedzami esot stingrāks nekā daļēji slēgtajā cietumā, kur sodu sāk izciest sievietes. Kodekss paredzot notiesātajiem atšķirīgus apstākļus atkarībā gan no cietuma veida, gan soda izpildes režīma pakāpes.

Atsaucoties uz Starptautiskā Cietumu pētniecības centra (*International Centre for Prison Studies*) pētījumu, Saeima norāda, ka vīriešu un sieviešu cietumos nepieciešami atšķirīgi drošības noteikumi, jo sieviešu pastrādātie noziegumi retāk ir saistīti ar vardarbību, turklāt vīriešu un sieviešu uzvedība cietumā ir atšķirīga. Tādējādi Latvijas likumdevējs esot ņēmis vērā sieviešu kā atsevišķas ieslodzīto grupas atšķirīgos apstākļus, kā arī atšķirīgo vispārīgo

raksturojumu un izšķīries par sieviešu izvietošanu daļēji slēgtā cietumā, kur viņām iespējams nodrošināt labāk piemērotus soda izciešanas apstākļus.

Soda izpildes režīmu un no tiem atkarīgā tiesību un pienākumu apjoma atšķirības esot nesaraujami saistītas ne tikai ar drošības riskiem, bet arī ar progresīvo soda izpildi. Soda izpildes politikas jautājumos, tostarp arī soda izpildes režīma noteikšanā, likumdevējam esot plaša rīcības brīvība. Turklāt tiesību un pienākumu apjoms soda izpildes sistēmā esot atkarīgs arī no tajā pieejamiem resursiem, ar kuriem saprotami ne tikai finanšu līdzekļi, bet arī, piemēram, ilglaicīgo satikšanos organizēšanai pieejamās telpas vai drošības un kārtības nodrošināšanai nepieciešamie cilvēkresursi. Līdz ar to vienots soda izpildes režīms noteiktām ieslodzīto personu kategorijām esot saistīts arī ar nepieciešamību efektīvi organizēt soda izpildes procesu, nodrošinot visiem notiesātajiem, kuri sodu izcieš attiecīgajā režīma pakāpē, vienlīdzīgas iespējas izmantot tiem likumā paredzētās tiesības.

Saeimas atbildes rakstā norādīts, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 10. janvāra spriedums lietā “Ēcis pret Latviju” attiecas nevis uz soda izpildes režīmu pašu par sevi, bet uz konkrētu tā aspektu – iespējām īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu. Tādēļ šajā spriedumā paustās atziņas nevarot attiecināt uz izskatāmo lietu.

Izskatāmajā lietā būtisks apstākļis esot arī tas, ka vienāda attieksme pret vīriešiem un sievietēm, kas notiesāti ar brīvības atņemšanu par pilngadības vecumā pastrādātu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, visticamāk, nozīmētu būtisku apstākļu pasliktināšanos tieši sievietēm. Pieteikuma iesniedzējs vēloties, lai vienāda attieksme tiktu nodrošināta, ļaujot vīriešiem uzsākt soda izciešanu daļēji slēgtā cietumā. Tomēr šādas prasības izpilde visupirms apdraudētu cietumā nepieciešamo drošību un kārtību, kas ir efektīvas soda izpildes priekšnoteikums. Savukārt vienādas attieksmes nodrošināšana, ievieojot sievietes slēgtajā cietumā, būtu pretrunā ar valsts pienākumu nodrošināt dzimuma vajadzībām atbilstošu pieeju soda izpildes organizēšanai. Nelielais daudzajiem soda izpildes režīmiem atbilstošo ieslodzīto sieviešu skaits arī ievērojami apgrūtinātu efektīvu soda izpildes organizēšanu. Līdz ar to formāla

vienādas attieksmes nodrošināšana, visticamāk, novestu pie tā, ka sievietēm piespriestā brīvības atņemšanas soda izpilde kļūtu mazāk efektīva.

Ņemot vērā minēto, esot jāatzīst, ka Kodeksa 50.⁴ pantā noteiktajam ierobežojumam ir objektīvs un saprātīgs pamats, šis ierobežojums aizsargā citu cilvēku – ar brīvības atņemšanu notiesāto sieviešu – tiesības un ir samērīgs.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants atbilst Satversmes 91. pantam.

Vairākos starptautiskos dokumentos ieslodzītās sievietes esot atzītas par īpašu ieslodzīto kategoriju, un tajos ietvertas prasības, kas jāņem vērā, izpildot sievietēm piespriesto brīvības atņemšanas sodu. Šīs prasības skarot gan soda izciešanas režīmu, gan drošības procedūras, gan kārtību, kādā notiesātā satiekas ar saviem tuviniekiem, un šādu satikšanos biežumu, gan arī citus ar brīvības atņemšanas soda izpildi saistītus jautājumus. Turklāt ar Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Ģenerālās asamblejas 2010. gada 21. decembra rezolūciju Nr. 65/229 apstiprinātie Noteikumi par izturēšanos pret ieslodzītajām sievietēm un ar ieslodzījumu nesaistītu soda veidu piemērošanu sievietēm (turpmāk – Bangkokas noteikumi) paredzot, ka ieslodzīto sieviešu specifisko vajadzību ņemšana vērā nolūkā nodrošināt vīriešu un sieviešu vienlīdzību nav uzskatāma par diskrimināciju. Šajos noteikumos arī atzīts, ka soda izciešanas režīmam jābūt tādām, lai tas veicinātu un atbalstītu ieslodzīto sieviešu saskarsmi ar tuviniekiem, īpaši bērniem, un lai tā ietvaros būtu iespējams īstenot tieši ieslodzītajām sievietēm piemērotus resocializācijas pasākumus un pasākumus, kas sekmē viņu reintegrēšanos sabiedrībā pēc soda izciešanas. Savukārt drošības pasākumiem un soda izciešanas režīmam esot jābūt mazāk stingram, proti, atbilstošam ieslodzīto sieviešu radītajam apdraudējumam.

Ņemot vērā ieslodzīto sieviešu īpašās vajadzības, brīvības atņemšanas soda izpildi sievietēm neesot iespējams organizēt tajā pašā infrastruktūrā un tādā pašā kārtībā, kādā tiek nodrošināta šā soda izpilde vīriešiem. Sievietēm esot nepieciešama piemērota infrastruktūra ar atbilstošu soda izciešanas režīmu, drošības un resocializācijas pasākumiem. Ilgūciema cietumā noteiktā soda

izciešanas kārtība pašreizējās infrastruktūras ietvaros esot iespēju robežās pielāgota ieslodzīto sieviešu īpašajām vajadzībām.

Kodeksa 50.⁴ pantā paredzētā atšķirīgā attieksme esot nepieciešama sociāli atbildīgas valsts virsprincipa īstenošanai. Šā principa ievērošana, nodrošinot brīvības atņemšanas soda izciešanu atbilstoši notiesāto sieviešu vajadzībām, viņu radītajam zemākajam sabiedrības apdraudējumam un praksē joprojām pastāvošajai sieviešu lomai bērnu un ģimenes aprūpē, esot arī Kodeksā vīriešiem un sievietēm noteikto atšķirīgo soda izpildes režīmu leģitīmais mērķis. Ierobežojums esot piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai, un tas esot vienīgais saudzējošākais līdzeklis, ar kuru šobrīd Latvijā pastāvošajā ieslodzījuma vietu sistēmā un infrastruktūrā var nodrošināt starptautiskajiem dokumentiem atbilstošu un notiesāto sieviešu vajadzībām piemērotu brīvības atņemšanas soda izciešanas kārtību.

Kodeksa 50.⁴ panta atbilstība Satversmes 91. pantam esot vērtējama, ņemot vērā sociālo realitāti un mērķi nodrošināt notiesātajām sievietēm tādu brīvības atņemšanas soda izpildes kārtību, kurā ņemtas vērā šo sieviešu specifiskās vajadzības, kam pēdējos gados tiek pievērsta aizvien lielāka uzmanība gan starptautiskā līmenī, gan arī kriminālsodu izpildes tiesību jomā. Tas, ka faktiski tieši sievietes parasti ir galvenās bērnu un arī citu ģimenes locekļu aprūpētājas, nozīmējot to, ka realitātē vēl joprojām ir nepieciešami pasākumi dzimumu līdztiesības veicināšanai. Atsaucoties uz Eiropas Komisijas Pārdomu dokumentu par Eiropas sociālo dimensiju, Tieslietu ministrija norāda, ka “dzimumu līdztiesība joprojām ir tāla realitāte”, jo vēl joprojām pastāv ar dzimumu saistīti stereotipi.

Ņemot vērā pašreizējo sociālo realitāti dzimumu līdztiesības jomā, vajagot atzīt, ka labums, ko no atšķirīgu soda izciešanas režīmu noteikšanas par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu notiesātajiem vīriešiem un sievietēm iegūst sabiedrība, ir lielāks par notiesāto vīriešu interesēm nodarīto kaitējumu. Tomēr, mainoties sociālajai realitātei, būšot nepieciešams pārskatīt Kodeksā noteiktās brīvības atņemšanas soda izciešanas kārtības atšķirības, kas ir atkarīgas no notiesātās personas dzimuma.

Tieslietu ministrija informē, ka pēdējo 20 gadu laikā Kodeksā izdarīti neskaitāmi būtiski grozījumi, lai tajā ietvertais regulējums būtu atbilstošs starptautiskajiem tiesību aktiem kriminālsodu izpildes jomā. Turklāt kopš 2007. gada Tieslietu ministrijā darbojoties Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgā darba grupa, kuras uzdevums esot nodrošināt Kodeksa pilnveidošanu. Turpinoties arī jauna Kriminālsodu izpildes likuma izstrādes darbs.

5. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants, ciktāl no tā izriet tiesību, konkrēti, personas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību, ierobežojumi, neatbilst Satversmes 91. pantam.

Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai ieslodzītie vīrieši un sievietes uzskatāmi par personu grupām, kas atrodas salīdzināmos apstākļos, ja vien nav konstatējami kādi papildu apstākļi (piemēram, grūtniecība). Ieslodzīto personu tiesību apjoms slēgtajā un daļēji slēgtajā cietumā būtiski atšķiroties. Īpaši atšķirīgi esot tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumi, kas attiecas uz saskarsmi ar ār pasauli un tuviniekiem. Atsaucoties uz Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006. gada 11. janvāra ieteikumu Rec(2006) dalībvalstīm par Eiropas Cietumu noteikumiem (turpmāk – Eiropas Cietumu noteikumi), tiesībsargs norāda, ka saziņas ierobežojumiem jābūt atkarīgiem nevis no ieslodzītās personas dzimuma, bet gan no apdraudējuma, ko tā var radīt, kā arī no tās uzvedības un citiem faktoriem.

Dažādu starptautisko dokumentu izpratnē ieslodzītajām sievietēm neapšaubāmi esot specifiskas vajadzības, kas izrietot no sievietes fizioloģiskajām un bioloģiskajām īpatnībām, un šīs vajadzības noteikti esot ņemamas vērā un apmierināmas. Īpašai attieksmei vajagot būt pret grūtniecēm un jaunajām māmiņām. Ar brīvības atņemšanu notiesāto sieviešu skaits esot neliels, un tāpēc pastāvot lielāka varbūtība, ka viņu tiesības tiek ierobežotas nesamērīgi. Piemēram, varot būt grūti nodrošināt ieslodzītajiem vīriešiem un sievietēm atsevišķas telpas vai varot būt tā, ka sievietes tiek izvietotas tālāk no savas dzīvesvietas un ģimenes. Tomēr Latvija esot salīdzinoši neliela valsts un vienīgais sieviešu cietums atrodoties galvaspilsētā Rīgā, uz kuriem no jebkuras

Latvijas vietas varot nokļūt dažu stundu laikā. Turklāt nereti arī notiesātie vīrieši tiekot izvietoti tālu no mājām, lai gan vīriešu cietumu ir vairāk.

Attiecībā uz Saeimas argumentiem par to, ka sievietes retāk izdarot vardarbīgus noziegumus, esot vairāk tendētas uz pašnāvību un biežāk cietušas no vardarbības, tiesībsargs norāda, ka ikviens cilvēks, viņa personība un ar viņu saistītie riski ir jāvērtē individuāli un vispārīgi pētījumi nevar kalpot par juridisku pamatu tam, lai personai vienīgi tās dzimuma dēļ tiktu ierobežotas cilvēktiesības. No tiesībsarga novērojumiem izrietot, ka vīrieši vairāk nekā sievietes ir tendēti uz soda izciešanas režīma noteikumu pārkāpšanu, tādējādi attiecībā uz viņiem pastāvot lielāks drošības un veselības apdraudējuma risks. Taču vīrieši mēdzot būt arī ļoti emocionāli jūtīgi un arī atsevišķām ieslodzīto vīriešu grupām esot raksturīgs augsts pašsākropļošanās un suicīda risks. Tādēļ, ja vien runa nav par sieviešu īpašajām fizioloģiskajām vajadzībām, nebūtu pareizi sievietēm, kuras notiesātas par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, tikai dzimuma dēļ vien soda izpildē paredzēt vairāk tiesību, tostarp un it īpaši tiesību uz privāto dzīvi, nekā par tāda paša nozieguma izdarīšanu notiesātiem vīriešiem. Izņēmums varētu būt drošības un uzraudzības jautājumi, jo šajā aspektā mazāki ierobežojumi sievietēm būtu attaisnojami un samērīgi.

Atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, tiesībsargs norāda, ka jābūt ļoti nopietniem iemesliem, lai atšķirīga, no dzimuma atkarīga attieksme varētu tikt atzīta par atbilstošu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai (turpmāk – Konvencija). Atšķirīga attieksme esot pieļaujama tikai ļoti ierobežotā mērā, ja konkrētā situācijā tā ir attaisnojama tieši ar dzimuma bioloģiskajām īpatnībām (piemēram, īpašs atbalsts mātēm sakarā ar dzemdībām un zīdaiņa aprūpi, bet ne bērna audzināšanu, kas ir arī tēva tiesības un pienākums). Neesot saskatāms objektīvs un saprātīgs pamats noteikt par vienāda smaguma noziegumu izdarīšanu notiesātiem vīriešiem un sievietēm atšķirīgu tiesību apjomu brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā.

Soda progresīvās izpildes mērķis esot panākt līdzsvaru starp notiesātās personas uzvedību ieslodzījumā, tās resocializācijas pakāpi un šai personai piemērojamo režīmu. Pēdējo gadu laikā soda izpildē akcents tiekot likts tieši uz

notiesātā resocializāciju. Ar notiesātajiem strādājot vairāki speciālisti, kas katru notiesāto vērtējot individuāli. Arī Kodekss paredzot katra notiesātā individuālu izvērtējumu un pakāpenisku virzību soda izciešanas režīmu ietvaros atbilstoši viņa uzvedībai ieslodzījuma vietā un viņa resocializācijas pakāpei, neizceļot īpaši kādu no dzimumiem. Tomēr tas neesot pamats mainīt notiesātajam likumā noteikto soda izciešanas režīmu.

Latvijā vajadzētu būt tā, lai katram notiesātajam, kas uzsāk soda izciešanu, tiktu noteikts attiecīgs soda izciešanas režīms, pamatojoties uz speciālistu izstrādātu vispusīgu izvērtējumu, kurā citstarp ietvertas individuālās vajadzības. Piemēram, grūtniecēm varētu noteikt neierobežotu pastaigu ilgumu, vairāk iespēju tikt ar bērna tēvu un tamlīdzīgi.

Konkrētajā situācijā valstij būtu jācenšas uzlabot visu ieslodzīto personu situāciju, nevis jāpasliktina situācija, kādā šobrīd atrodas ieslodzītās sievietes. Visai sodu izpildes sistēmai vajagot būt balstītai uz individuālu izvērtējumu, bet ieslodzīto sieviešu tiesību apjoma samazinājums neesot pieļaujams.

6. Pieaicinātā persona – Ieslodzījuma vietu pārvalde – uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants atbilst Satversmes 91. pantam.

Sievietes, kuras izcieš brīvības atņemšanas sodu ieslodzījuma vietās, vairāku iemeslu, tostarp arī šo sieviešu salīdzinoši nelielā skaita dēļ, esot uzskatāmas par vienu no īpašām ieslodzīto grupām, kuru vajadzībām valstij jāpievērš pastiprināta uzmanība. Sieviešu noziedzības struktūra arī būtiski atšķiroties no vīriešu noziedzības struktūras, proti, sievietes galvenokārt izdarot mantiska rakstura noziedzīgus nodarījumus un salīdzinoši nedaudz vardarbīgu nodarījumu. Tādējādi vairumā gadījumu sieviešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi neradot sevišķi būtisku sabiedrības drošības apdraudējumu, un tas būtu jāņem vērā, izpildot sievietēm piespriesto brīvības atņemšanas sodu.

Saskaņā ar Kodeksu tiesību apjoms tiem notiesātajiem, kuri sodu izcieš daļēji slēgtajā cietumā, esot nedaudz lielāks nekā notiesātajiem, kuri sodu izcieš slēgtajā cietumā. Atšķiroties galvenokārt satikšanos un telefonsarunu biežums un ilgums. Gan slēgtajos, gan daļēji slēgtajos cietumos notiesātie sodu izciešot

slēgtās kamerās un arī uzraudzības līmenis būtiski neatšķiroties – abu veidu cietumos uzraudzība esot nepārtraukta.

Savukārt katram notiesātajam atvēlētā dzīvojamā platība un notiesāto skaits kamerās esot vairāk atkarīgs nevis no cietuma veida, bet no ieslodzījuma vietas infrastruktūras, brīvo vietu skaita kamerās un notiesāto savstarpējas saderības. Kodekss materiālo un sadzīves vajadzību apmierināšanas ziņā neparedzot atšķirības starp slēgto un daļēji slēgto cietumu. Dzīvojamās platības norma vienam notiesātajam, kurš izcieš sodu brīvības atņemšanas iestādē (neatkarīgi no cietuma veida), nevarot būt mazāka par četriem kvadrātmetriem, bet vienieslodzījuma kamerās – par deviņiem kvadrātmetriem.

Ieslodzījuma vietu pārvalde informē, ka 2016. gadā soda izciešanu slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē uzsākuši 1009 notiesātie vīrieši, 2017. gadā – 1181 un 2018. gadā – 985 vīrieši. Savukārt soda izciešanu daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē 2016. gadā uzsākušas 172 notiesātās sievietes, 2017. gadā – 143 un 2018. gadā – 130 sievietes.

2018. gadā brīvības atņemšanas sodu izcietuši 2313 vīrieši, kas kopumā izdarījuši 5136 soda izciešanas režīma pārkāpumus, no kuriem 1804 bijuši rupji un sistemātiski. Savukārt 228 sievietes, kas izcietušas sodu, izdarījušas 183 soda izciešanas režīma pārkāpumus, no kuriem 59 bijuši rupji un sistemātiski.

No normatīvajiem aktiem neizrietot nekādas atšķirības notiesāto vīriešu un sieviešu resocializācijā. Proti, gan notiesātie vīrieši, gan notiesātās sievietes, gan abu dzimumu nepilngadīgie resocializācijas pasākumos tiekot iesaistīti atbilstoši individuāli izstrādātajam resocializācijas plānam, kas izveidots, pamatojoties uz notiesātā risku un vajadzību izvērtēšanas rezultātiem, atbilstoši Ministru kabineta 2013. gada 9. aprīļa noteikumiem Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”. Taču resocializācijas programmas moduļi esot atšķirīgi, jo atšķirīgi esot vīriešu un sieviešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi. Tāpat atšķirīga esot vīriešu un sieviešu uzvedība, un to apstiprinot arī kriminoloģiskie pētījumi. Sievietes kriminoloģiskais raksturojums esot atkarīgs no viņas dzīvesveida, nodarbošanās, sociālās pozīcijas un lomām

sabiedrībā. Vēl viena no sievietēm piesprietā soda izpildes īpatnībām esot tā, ka viņas ieslodzījumā atrodas kopā ar bērniem. Mātes lomas stiprināšana, jau apgūto prasmju attīstīšana un jaunu prasmju apgūšana arī piederot pie sievietēm piesprietā soda izpildes un resocializācijas mērķiem un īpatnībām. Ņemot vērā minēto, arī brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmiem, kuros soda izciešanu uzsāk vīrieši un sievietes, esot jābūt atšķirīgiem.

7. Pieaicinātā persona – Valsts probācijas dienests – piekrīt Saeimas atbildes rakstā izteiktajam viedoklim, ka sieviešu vajadzības kriminālsodu izpildes ietvaros atšķiras no vīriešu vajadzībām.

Valsts probācijas dienests 2018. gadā pabeidzis pētījumu “Probācijas klientu noziedzīgu nodarījumu recidīvs: 2013. gada un 2016. gada kohortu salīdzinājums”. Pētījuma izlasē iekļauti visi probācijas klienti, kas konkrētajā periodā nonākuši probācijas sistēmā: 3793 vīrieši un 777 sievietes. Izlasē iekļauto vīriešu un sieviešu īpatsvars norādot uz to, ka starp abām grupām ir būtiskas atšķirības – sievietes retāk nekā vīrieši tiekot notiesātas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un veidojot tikai 17 procentus no probācijas klientu kopskaita. Pētījums parādījis arī to, ka sievietes retāk nekā vīrieši atkārtoti izdara noziedzīgus nodarījumus. Jauns kriminālprocess esot ierosināts pret 22,7 procentiem sieviešu – probācijas klientu – un 14 procentos gadījumu ierosināts pirmā gada laikā pēc nonākšanas probācijas sistēmā (pret vīriešiem – probācijas klientiem – attiecīgi 38,4 procenti un 23,3 procenti).

Tāpat sievietes retāk nekā vīrieši izdarot ar vardarbību vai tās piedraudējumu saistītus noziedzīgus nodarījumus un retāk izdarot šādus noziedzīgus nodarījumus atkārtoti. Par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu, bijis sodīts 521 probācijas klients, no šā kopuma 466 (89,4 procenti) bijuši vīrieši un tikai 55 (10,6 procenti) – sievietes. Savukārt jauns kriminālprocess par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, ierosināts pret 23 probācijas klientiem jeb 2,96 procentiem no pētījuma izlasē iekļautajām sievietēm un pret 281 probācijas klientu jeb 7,4 procentiem no pētījuma izlasē iekļautajiem vīriešiem.

2018. gadā izstrādātajā pētījumā “Noziedzīgu nodarījumu recidīvs personām, kuras notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu” esot konstatēts, ka sievietes retāk nekā vīrieši izdara noziedzīgus nodarījumus pret tikumību un dzimumneaizskaramību, bet viņu izdarītie dzimumnoziegumi reti ir seksuāli motivēti un saistīti ar vardarbību.

Pēc Valsts probācijas dienesta ieskata, vīrieši un sievietes uzskatāmi par atšķirīgām grupām, ņemot vērā šo grupu radīto apdraudējumu un noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas iespējamību nākotnē. Tātad starp vīriešiem un sievietēm pastāvot objektīvas atšķirības un tās vajagot ņemt vērā, plānojot un organizējot darbu ar notiesātajiem.

Valsts probācijas dienesta darbību regulējošos normatīvajos aktos un iekšējos metodoloģiskajos materiālos sievietes neesot nošķirtas kā īpaša probācijas klientu grupa, jo ar visiem probācijas klientiem vajagot strādāt atbilstoši viņu individuālajām vajadzībām. Proti, katram probācijas klientam tiek veikts zinātniski pamatots recidīva riska un kriminogēno vajadzību novērtējums. Atbilstoši šim novērtējumam tiek noteikti viņa individuālajām vajadzībām piemēroti pienākumi uzraudzības periodā, uzraudzības intensitāte, kontroles un atbalsta pasākumu kopums. Individuālajā darbā ar probācijas klientiem tiek ņemts vērā viņu psihoemocionālais stāvoklis, veselības stāvoklis, sociālās vides apstākļi, vecums un daudzi citi īpaši apsvērumi, tostarp arī ar dzimumu saistītie, lai nodrošinātu probācijas pasākumu efektivitāti un veicinātu probācijas klienta motivāciju atteikties no antisociālas uzvedības. Tomēr Valsts probācijas dienests uzskata, ka vīriešu un sieviešu vajadzības kontekstā ar kriminālsodu izpildi un efektīva resocializācijas procesa organizēšanu ir pietiekami atšķirīgas, lai nākotnē attīstītu tādas probācijas pakalpojumus, kas būtu īpaši pielāgoti sieviešu resocializācijas vajadzībām.

8. Pieaicinātā persona – biedrība “LATVIJAS CILVĒKTIESĪBU CENTRS” – norāda, ka pastāv objektīvi apstākļi, kuru dēļ brīvības atņemšanas soda izciešanas režīms vīriešiem un sievietēm ir atšķirīgs.

Viens no brīvības atņemšanas soda pamatmērķiem esot personas resocializācija, proti, tādu pasākumu kopums, kuri palīdz notiesātai personai pēc soda izciešanas atgriezties sabiedriskajā dzīvē ar iespējami mazākiem zaudējumiem tās integritātei un zemāku noziedzīgu nodarījumu recidīva risku. Resocializācijas pasākumi paši par sevi esot dzimumneitrāli, taču to veikšanas instrumentiem vajagot būt individualizētiem, pretējā gadījumā formālisms pārsniedzot leģitīmā mērķa sasniegšanas vērtību.

Dažādu personu grupu resocializācija prasot atšķirīgus pasākumus atkarībā no faktiskās realitātes attiecīgajā valstī un sabiedrībā. Latvijā situācija attiecībā uz sieviešu lomu sabiedrībā, pret sievietēm vēršiem aizspriedumiem, diskrimināciju darba tirgū un vardarbību ģimenē esot diezgan plaši izpētīta un atzīta par problemātisku. Piemēram, atbilstoši 2011. gada datiem Latvijā esot 588 tūkstoši ģimeņu, no tām 29 procenti – vientuļo māšu ģimenes, bet tikai trīs procenti – vientuļo tēvu ģimenes. Turklāt viena vecāka ģimenes esot vairāk pakļautas nabadzības riskam.

Brīvības atņemšanas soda izciešanas režīma pamatā esot vairāku faktoru kopums, taču nedz kāds no šiem faktoriem, nedz arī tie visi kopsakarā nedrīkstot būt pretrunā ar fundamentālajiem tiesību principiem un *ius cogens* normām. Arī Bangkokas noteikumu pieņemšana pati par sevi apliecinot valstu konsensu attiecībā uz nepieciešamību sievietēm paredzēt speciālu ieslodzījuma kārtību.

Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības vēloties panākt atvieglojumus notiesātajiem vīriešiem, nevis notiesāto sieviešu stāvokļa pasliktināšanos. Aizliegums paredzēt atšķirīgu soda izciešanas kārtību vīriešiem un sievietēm varot tikt atzīts par tiesiski pamatotu tikai tādā gadījumā, ja, pirmkārt, ir pierādīts, ka vīriešu un sieviešu ciešanu (arī morālo) un spriedzes izturīguma faktori neatšķiras un soda izciešanas kārtība neietekmē sieviešu reproduktīvās spējas; otrkārt, nepastāv saikne starp brīvības atņemšanas soda izciešanas kārtību un personas spējām resocializēties, citstarp atgriezties darba tirgū; treškārt, attiecīgajā sabiedrībā sievietes pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas netiek stigmatizētas vairāk nekā vīrieši.

Sievietes esot uzskatāmas par īpašu ieslodzīto kategoriju, ciktāl atšķirības attiecas uz brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmu. Atšķirīga attieksme pret vīriešiem un sievietēm brīvības atņemšanas soda izpildē tiešām esot institucionalizēta, taču šai atšķirīgajai attieksmei esot leģitīms mērķis – rūpes par sieviešu nākotni un viņu resocializācija. Mērķa sasniegšanas līdzekļi esot samērīgi, ciktāl tie neparedz nepamatoti neproporcionālas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm privātajā dzīvē tajā laikā, kad viņi izcieš sodu par vienādiem noziedzīgiem nodarījumiem. Latvijā dzīve pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas sievietēm esot objektīvi grūtāka nekā vīriešiem. Valsts neesot tiesīga ignorēt šo faktu, taču nedrīkstot arī nostādīt vīriešus izstumto lomā. Piemēram, iespēja piedalīties tēva, mātes vai bērna bērēs valstij esot jānodrošina notiesātajiem neatkarīgi no dzimuma vai pastrādātā noziedzīgā nodarījuma. Tāpat esot jāveicina notiesāto vīriešu tiesības uz izglītību un veselību un jebkurā soda izciešanas režīmā jāparedz notiesātajam plašākas iespējas sazināties ar ārpusauli. Lai izskaustu pārmērīgas atšķirības, valstij būtu ieteicams pārskatīt katram soda izciešanas režīmam izvirzītos ierobežojumus, pārbaudot to nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā un atbilstību ilgtspējīgas attīstības interesēm.

9. Pieaicinātā persona – bijusī Ilguciema cietuma Resocializācijas daļas priekšniece Violeta Brokāne – norāda, ka normatīvie tiesību akti neparedz atšķirības resocializācijas organizēšanā un norisē attiecībā uz vīriešiem un sievietēm.

Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācijas process esot tādu sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kuru mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņā sociāli pozitīvu vērtību izpratni. V. Brokānes rīcībā neesot pētījumu, kas ļautu objektīvi spriest par sievietēm kā īpašu ieslodzīto kategoriju un atšķirībām abu dzimumu personu resocializācijas aspektā.

10. Pieaicinātā persona – Rīgas Centrālcietuma Resocializācijas daļas priekšnieks Jurijs Kasatkins – uzskata, ka argumenti par sievietēm kā īpašu ieslodzīto kategoriju ir pamatoti.

Atsaucoties uz dažādu pētījumu secinājumiem, J. Kasatkins norāda, ka ieslodzītajiem vīriešiem un sievietēm stresa izraisītāji ir līdzīgi, taču sievietēm papildu stresu rada viņu unikālā, proti, mātes loma un atšķirtība no bērniem. Arī vides faktori sievietes ietekmējot negatīvāk, un kopumā ieslodzījums sievietēm radot vairāk ciešanu nekā vīriešiem.

11. Pieaicinātās personas – Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes profesore *Dr. med.* Gundega Knipše un Bioloģijas fakultātes asociētā profesore *Dr. biol.* Līga Plakane – norāda, ka, neraugoties uz vīriešu un sieviešu anatomiskajām, fizioloģiskajām un psihiskajām atšķirībām, dzimumam jeb piederībai pie definētā dzimuma tomēr nevajadzētu būt par izšķirošo kritēriju dažādu ieslodzījuma režīmu piemērošanai.

Dzimumatšķirības jeb dzimuma dimorfisms nozīmējot cilvēku iedalījumu divos dzimumos: vīriešu un sieviešu. Organisma līmenī dzimuma dimorfisms atspoguļojoties primārajās un sekundārajās dzimumpazīmēs un esot ģenētiski determinēts. Dzimumpazīmes sākot veidoties jau embrionālās attīstības stadijā, bet galīgā noteikta dzimuma pazīmju noformēšanās notiekot pubertātes perioda beigās. Pieaugušam cilvēkam anatomiski dzimuma dimorfisms izpaužoties visos orgānos un orgānu sistēmās. Piemēram, atšķirības esot konstatējamas vīrieša un sievietes skeleta uzbūvē, muskulatūras attīstībā un taukaudu lokalizācijā.

Turklāt arī visu organisma funkciju – veģetatīvo, somatisko, psihisko un sensoro – regulācija gan neirālā, gan hormonālā līmenī esot dzimumatšķirīga. Vīrieši un sievietes atšķirīgi reaģējot uz akūtu vai hronisku psihosociālu stresu, tādēļ esot iespējama arī atšķirīga reakcija, kas izpaužas uzvedībā. Sievietes esot jutīgākas pret sociāliem stresa izraisītājiem, taču stresa tolerance viņām esot lielāka nekā vīriešiem.

12. Pieaicinātā persona – Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas fakultātes Cilvēka fizioloģijas un biokīmijas katedras docents Dr. med. Normunds Limba – norāda, ka vīrieša un sievietes organisma uzbūvē un funkcijās pastāv vairākas atšķirības, no kurām izriet arī atšķirīgas vajadzības attiecībā uz sadzīves un darba apstākļiem.

Sievietēm, īpaši reproduktīvajā vecumā, esot augstākas higiēniskās un citas līdzīga rakstura vajadzības, lēnāka vielmaiņa, līdz ar to arī lielāks salīgums, zemāks asinsspiediens un augstāka sirdsdarbības frekvence. Savukārt vīriešiem esot vairāk attīstīta muskulatūra, bet Y hromosomas gēni kopīgi ar dzimumhormonu testosteronu nosakot vīrieša agresivitāti. Tādējādi vīriešiem esot augstākas destruktīvās spējas nekā sievietēm.

Lielākās atšķirības starp vīrieti un sievieti esot konstatējamas sirds un asinsrites, kaulu un muskuļu, kā arī imūnajā sistēmā, un tās lielā mērā nosakot dzimumhormonu – estrogēna un testosterona – ietekme. Atšķirīga esot arī daudzu orgānu regulācija un funkcijas. Pētījumi pierādot arī dzimumhormonu ietekmi uz asinsvadu tonusu, tauku vielmaiņu, asins recēšanu, ūdens un elektrolītu balansu organismā. Sievietes salīdzinājumā ar vīriešiem esot izturīgākas pret vairumu slimību. Savukārt ar stiprāko imunitāti esot izskaidrojams tas fakts, ka vidējais dzīves ilgums sievietēm ir lielāks nekā vīriešiem.

13. Pieaicinātā persona – Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas fakultātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas katedras docents psihiatrs un psihoterapeits Dr. med. Artūrs Utināns – norāda, ka nav zinātniska pamata izcelt atšķirības kontekstā ar to, kā brīvības atņemšanas sodu, ar to saistītos ierobežojumus un resocializāciju uztver vīrieši un sievietes.

Attiecībā uz dzimumatšķirībām uztveres, domāšanas un uzvedības aspektos šobrīd autoritatīvākā zinātnes nozare esot neurozinātne, kas pēta smadzeņu neirobioloģiju ar jaunākajām neirovizualizācijas metodēm. Aktuālāko pētījumu secinājumi liecinot, ka smadzeņu un uztveres atšķirības starp dzimumiem vidēji statistiski ir konstatējamas, bet niecīgas. Individuālas

atšķirības starp atsevišķiem cilvēkiem esot daudz lielākas nekā vidējās statistiskās atšķirības starp dzimumiem. Esot daudz vīriešu ar “sievšķīgām” reakcijām un daudz sieviešu ar “vīrišķīgām” reakcijām. Pētījumi iesakot atteikties no tādiem apzīmējumiem kā “vīrišķīgas īpašības” un “sievšķīgas īpašības” vai “vīrieša smadzenes” un “sievietes smadzenes”. Esot jāņem vērā tas, ka vīriešu un sieviešu smadzeņu bioloģiskās atšķirības nosaka arī sociālā vide, citstarp audzināšana un sociālie priekšstati par vīriešu un sieviešu domāšanas veida atšķirībām. Tomēr galvenā atšķirība starp vīriešiem un sievietēm esot tikai bioloģiskās evolūcijas gaitā izveidojušās dzimumvairošanās sfēras īpatnības.

Ne tikai sievietēm, bet arī vīriešiem, kas atrodas ieslodzījumā, esot vajadzīga socializācija un resocializācija. Tieši uz vīriešu socializāciju esot jāliek lielāks uzsvars nekā līdz šim, jo pēdējo gadu pētījumi rādot, ka smadzenēm piemīt elasticitāte, proti, spēja sociālo faktoru ietekmē mainīties vienā vai otrā virzienā. Recidīva iespējamības mazināšanās esot atkarīga ne tikai no policijas kontroles, bet drīzāk no sodu izcietušo personu sociālās integrācijas.

Pēc A. Utināna ieskata, Saeimas atbildes rakstā ietvertie argumenti par to, ka sieviešu psihes īpatnības attaisno ar Kodeksa 50.⁴ pantu noteikto atšķirīgo attieksmi brīvības atņemšanas soda izpildē, nav zinātniski pamatoti. Ieslodzīto vīriešu un sieviešu atšķirību uzsvēršana esot novecojusi tradīcija, kas, iespējams, balstīta uz finansiāliem apsvērumiem. Lietas būtība neesot arī tā, ka sievietes lielākoties tiek sodītas par vieglākiem nodarījumiem. Galvenais jautājums būtībā esot par to, kā nepieļaut dzimuma diskrimināciju brīvības atņemšanas soda izpildē vienādu noziedzīgu nodarījumu gadījumā. Neesot pamatots arī Saeimas arguments, ka sievietes ieslodzījumā pakļautas augstākam garīgo slimību un pašnāvības riskam. Arī vīriešiem cietumā veidojoties psihiski traucējumi, un daudzi no tiem esot raksturīgāki tieši vīriešiem. Mentālās veselības profilakses sistēma esot nepieciešama gan sieviešu, gan vīriešu cietumos.

14. Pieaicinātā persona – Dr. iur. Ilona Kronberga – uzskata, ka pastāv objektīvi apstākļi, kuru dēļ vīriešiem un sievietēm noteiktajam brīvības atņemšanas soda izpildes režīmam jābūt atšķirīgam.

Lai sasniegtu kriminālsoda mērķus, notiesātās personas tiesības tiekot ierobežotas atbilstoši Kodeksā noteiktajai soda izpildes kārtībai un notiesātās personas resocializācijas vajadzībām. Kodeksā ietvertais kriminālsoda izpildes principu uzskaitījums neesot izsmeļošs, šādi principi esot ietverti arī starptautiskajos un reģionālajos tiesību aktos. Šie dokumenti citstarp paredzot speciālo principu soda izpildē attiecībā uz sievietēm un to, ka sieviešu speciālo vajadzību apmierināšana nav uzskatāma par diskrimināciju.

Pastāvot vairāki apstākļi, kuru dēļ sievietēm vajagot piemērot atšķirīgu brīvības atņemšanas soda izpildes režīmu, turklāt tam esot jāatbilst sieviešu drošības riskiem un vienlaikus jāveicina soda izpildes mērķu sasniegšana. Šādi apstākļi esot, piemēram, notiesāto bīstamība, vēlme laboties, vajadzība pēc saskarsmes ar tuviniekiem, reakcija uz izolāciju un citiem ar paaugstinātu drošību saistītiem pasākumiem, iepriekšēja vardarbības pieredze, sieviešu speciālās vajadzības, atšķirīgi iemesli, kuru dēļ sievietes nonāk cietumā, zemais notiesāto sieviešu īpatsvars. Jāņem vērā arī tas, ka ieslodzījuma vietas gan telpu izkārtojuma, gan sadzīves apstākļu, gan resocializācijas programmu ziņā pamatā esot organizētas atbilstoši vīriešu vajadzībām. Attiecībā uz notiesātajām sievietēm esot īpaši jāgādā par ciešas saiknes saglabāšanu starp viņām un viņu ģimenēm.

Dzimumam atbilstoša brīvības atņemšanas soda izpilde sievietēm nozīmējot konkrētu darbību veikšanu, lai mazinātu sieviešu diskrimināciju sakarā ar to, ka ieslodzīto sieviešu ir daudz mazāk nekā ieslodzīto vīriešu; sieviešu vajadzībām atbilstoša ieslodzījuma vietas pārvaldības stila ieviešanu; spēju atpazīt un apmierināt ieslodzīto sieviešu atšķirīgās vajadzības. Turklāt formāla ieslodzīto vīriešu un sieviešu vienlīdzības izpratne neesot pietiekama tam, lai praksē nodrošinātu sieviešu tiesības.

Secinājumu daļa

15. Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt visa Kodeksa 50.⁴ panta atbilstību Satversmes 91. pantam. Viņš uzskata, ka šis pants paredz

diskriminējošus brīvības atņemšanas soda izciešanas noteikumus notiesātajiem vīriešiem, kuri, būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu, salīdzinājumā ar notiesātajām sievietēm, kuras, būdamas pilngadīgas, izdarījušas tāda paša smaguma noziegumu. Savukārt Saeima uzskata, ka atšķirīgā attieksme pret notiesātajiem vīriešiem un sievietēm izriet tikai no Kodeksa 50.⁴ panta pirmās daļas.

Kodeksa 50.⁴ pants nosaka notiesāto kategorijas, kas izcieš sodu slēgtajā cietumā, proti: ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, kā arī notiesātie, kas pārvietoti no daļēji slēgtā cietuma par rupjiem vai sistemātiskiem režīma pārkāpumiem (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta pirmo daļu*), un to, ka slēgtajos cietumos tiek nodrošināta notiesāto pastiprināta apsardze un maksimāla uzraudzība (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta otro daļu*). Tāpat šis pants nosaka brīvības atņemšanas soda izciešanas gaitu slēgtajā cietumā (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta ceturto daļu*), kā arī ieslodzīto tiesības slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā, vidējā un zemākajā pakāpē (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta septīto, astoto un devīto daļu*). Savukārt Kodeksa 50.⁴ panta piektā, desmitā un vienpadsmitā daļa attiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), bet šā panta divpadsmitā daļa nosaka papildu tiesības notiesātajiem ārvalstu pilsoņiem un notiesātajiem, kuru pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija.

Tādējādi Kodeksa 50.⁴ pants kā vienots tiesiskais regulējums nosaka soda izciešanas režīmu notiesātajiem vīriešiem, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu slēgtajā cietumā, citstarp paredzot notiesāto tiesības, pienākumus un ierobežojumus, uzraudzības un apsardzes kārtību, kā arī soda izciešanas gaitu. Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēs visa Kodeksa 50.⁴ panta atbilstību Satversmes 91. pantam.

16. Satversmes 91. pants nosaka: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Satversmes 91. pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti principi: vienlīdzības princips – panta pirmajā teikumā – un diskriminācijas aizlieguma princips – otrajā teikumā (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.3. punktu*).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vienlīdzības principa uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādam privilēģijām (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra sprieduma lietā Nr. 2009-46-01 7. punktu*). Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 13. punktu*).

Savukārt diskriminācijas aizlieguma princips papildina, precīzē un palīdz piemērot vienlīdzības principu konkrētās situācijās. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka diskriminācijas aizlieguma būtība un mērķis ir novērst personas pamattiesību ierobežojumus un izskaust nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju (*sk. Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 15. punktu*).

Kritēriji, uz kuriem tiek balstīta atšķirīga attieksme, ir dažādi. Atkarībā gan no attiecīgā kritērija specifikas, gan arī konkrētās lietas faktiskajiem apstākļiem var atšķirties kritērija izmantošanas attaisnojamība. Proti, pastāv tādi kritēriji, kuru izmantošana nav attaisnojama, kā arī tādi kritēriji, kuru izmantošanu noteiktos gadījumos var attaisnot (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 9. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Kodeksa 50.⁴ pants (turpmāk arī – apstrīdētā norma) paredz uz dzimuma kritēriju balstītu atšķirīgu attieksmi pret notiesātajām personām. Ņemot vērā pieteikumā sniegto argumentāciju un citus lietas materiālus, Satversmes tiesa izvērtēs apstrīdētās normas atbilstību visam Satversmes 91. pantam. Tāpēc visupirms jānoskaidro, vai dzimums ir šā Satversmes panta saturā ietilpstošs kritērijs.

17. Satversmes 91. panta tekstā nav minēti kritēriji, uz kuru pamata diskriminācija ir aizliegta. Satversmes tiesa, konkretizējot Satversmes 91. panta saturu, jau ir norādījusi, ka šādi kritēriji var būt, piemēram, dzimums, rase, nacionālā piederība, reliģiskā pārliecība, piederība pie noteiktas sociālās grupas (*sal. sk. Satversmes tiesas 2008. gada 29. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2007-25-01 7.1. punktu un 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 15. punktu*).

Tāpat Satversmes tiesa ir secinājusi: lai noteiktu, kuri kritēriji ietilpst Satversmes 91. panta saturā, citstarp jāizmanto tāds Latvijas tiesību sistēmu raksturojošs princips, ka tā ir atvērta starptautiskajām tiesībām (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 21. punktu*). Konkretizējot Satversmes normas kopsakarā ar starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertajām normām, jāmeklē tāds risinājums, kas nodrošinātu šo normu savstarpēju harmoniju (*sal. sk. Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 10. punktu*).

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversmes 91. pants aizliedz personu diskrimināciju uz tādiem pamatiem, kas citstarp ietverti Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. pantā (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 5.1. punktu*). Šis pants nosaka: “Visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā, un viņiem ir tiesības bez jebkādas diskriminācijas uz vienādu likuma aizsardzību. Jebkura diskriminācija jāaizliedz ar likumu, un likumam jāgarantē visām personām vienāda un efektīva aizsardzība pret jebkādu diskrimināciju – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.”

Arī Konvencija aizliedz diskrimināciju, proti, saskaņā ar tās 14. pantu Konvencijā noteikto tiesību un brīvību īstenošana ir jānodrošina bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa. Jāņem

vērā, ka Konvencijas 14. pants darbojas vienīgi kopsakarā ar citām Konvencijā garantētajām tiesībām.

Tādējādi no Latvijai saistošām starptautisko cilvēktiesību normām izriet tas, ka dzimums uzskatāms par vienu no aizliegtajiem kritērijiem.

Līdz ar to dzimums ir viens no Satversmes 91. panta saturā ietilpstošajiem kritērijiem.

18. Izvērtējot, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. pantam, Satversmes tiesai jānoskaidro:

1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;

2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;

3) vai šāda attieksme ir noteikta ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu;

4) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 11. punktu*).

19. Satversmes tiesa ir atzinusi: lai noteiktu, vai un kuras personu grupas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos, nepieciešams atrast šīs grupas vienojošo pazīmi (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 4. decembra sprieduma lietā Nr. 2003-14-01 12. punktu*).

Divas situācijas nekad nav pilnīgi identiskas. Tādēļ salīdzināšanai ir jāizvēlas tāda situācija, kurai ir viena vai vairākas kopīgas pazīmes ar pārbaudāmo situāciju (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2006-13-0103 7. punktu*). Taču kopīgas pazīmes pašas par sevi ne vienmēr var kalpot par pietiekamu argumentu, lai konstatētu, ka divas personu grupas atrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Satversmes tiesai jāizvērtē arī tas, vai nepastāv kādi būtiski apsvērumi, kas norāda, ka šādas personu grupas neatrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos

apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2013. gada 9. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2012-14-03 17.2. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas vīrieši un sievietes, kas izdarījuši vienāda smaguma noziegumu un kam piespriests līdzīga ilguma brīvības atņemšanas sods. Savukārt Saeima norāda, ka starp notiesātajiem vīriešiem un sievietēm ir objektīvas atšķirības, proti, katrai grupai ir savas raksturiezīmes un vajadzības, tāpēc šīs grupas var salīdzināt tikai formāli.

Pieaicinātās personas *Dr. med. N. Limba, Dr. med. G. Knipše* un *Dr. biol. L. Plakane* norāda uz anatomiskām, fizioloģiskām un psihiskām atšķirībām starp vīriešiem un sievietēm, bet *Dr. med. A. Utināns* vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka domāšanas, uztveres un uzvedības ziņā atšķirības starp dzimumiem ir mazākas nekā starp konkrētiem indivīdiem. Savukārt Tieslietu ministrija un tiesībsargs, citstarp atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, norāda, ka notiesātie vīrieši un sievietes atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos (*sk. lietas materiālu 84., 85., 110., 115., 127. un 130. lpp.*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, izvērtējot Konvencijas 14. panta pārkāpumu kopsakarā ar citiem Konvencijas pantiem, ir atzinusi, ka analogiskā situācijā atrodas visas personas, kas notiesātas par vienādiem vai salīdzināmiem noziegumiem (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2017. gada 24. janvāra sprieduma lietā “Khamtokhu and Aksenchik v. Russia”, pieteikumi Nr. 60367/08 un 961/11, 68. punktu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 10. janvāra sprieduma “Ēcis v. Latvia”, pieteikums Nr. 12879/09, 80. un 81. punktu*).

Satversmes tiesa secina, ka izskatāmās lietas ietvaros vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas vīrieši un sievietes, kas, būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu, notiesāti ar brīvības atņemšanu un izcieš sodu (turpmāk arī – notiesātie vīrieši un sievietes).

Definējot salīdzināmās personu grupas, vērā ņemams arī tas, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos ar minētajām personām nav tās notiesātās sievietes,

kuras ir grūtnieces vai baro bērnu ar krūti. Tāpēc viņām normatīvajos aktos paredzētas īpašas tiesības.

Tādējādi ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši un sievietes, kas, būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu un izcieš brīvības atņemšanas sodu, uzskatāmi par personu grupām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

20. Tā kā notiesātie vīrieši un sievietes atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, ir jānoskaidro, vai apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret šīm personu grupām.

20.1. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka brīvības atņemšana – personas piespiedu turēšana ieslodzījumā – ir soda veids, kas saistīts ar personas pamattiesību, galvenokārt tiesību uz brīvību, ierobežošanu. Notiesātais tiek izolēts no ierastās vides un dzīvesveida, sociālajiem kontaktiem. Ierobežojumi, kas noteikti sakarā ar brīvības atņemšanas soda izpildīšanu, rada notiesātajam fizisku un psiholoģisku slodzi un grūtības, tāpēc tie nedrīkst būt lielāki kā nepieciešams piesprietā soda veida rakstura un soda izpildes režīma dēļ (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 6. februāra sprieduma lietā Nr. 2005-17-01 6. punktu*).

Brīvības atņemšanas soda izpildes noteikumus un kārtību, kā arī notiesāto tiesisko statusu visupirms regulē Kodekss, kā arī uz tā pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi, tostarp 2006. gada 30. maija noteikumi Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi”, 2006. gada 19. decembra noteikumi Nr. 1022 “Noteikumi par ieslodzīto personu uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām”, 2013. gada 9. aprīļa noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība” un 2015. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 276 “Apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpes īstenošanas kārtība”. Tāpat brīvības atņemšanas soda izpildē vērā ņemams Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums.

Saskaņā ar Kodeksa 13. panta pirmo daļu brīvības atņemšanas sodu izpilda slēgtajā cietumā, daļēji slēgtajā cietumā, atklātajā cietumā, kā arī

audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem. Brīvības atņemšanas iestādē var organizēt gan slēgtā, gan daļēji slēgtā, gan atklātā cietuma nodaļas. Kodeksa septītā nodaļa “Režīms brīvības atņemšanas iestādēs” citstarp nosaka to, kādās brīvības atņemšanas iestādēs kuri notiesātie izcieš sodu, kādi ir viņu pienākumi, tiesības un ierobežojumi katrā soda izciešanas režīma pakāpē.

No apstrīdētās normas un Kodeksa 50.⁵ panta izriet, ka ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši, kas, būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu, sodu izcieš slēgtajā cietumā, savukārt notiesātās sievietes, kas, būdamas pilngadīgas, izdarījušas smagu vai sevišķi smagu noziegumu, sodu izcieš daļēji slēgtajā cietumā. Tādējādi notiesātajiem vīriešiem un sievietēm ir noteikts atšķirīgs soda izciešanas režīms un līdz ar to atšķiras arī notiesātajiem noteiktais tiesību un ierobežojumu apjoms.

20.2. No tā, kādā cietumā uzsākta brīvības atņemšanas soda izciešana, citstarp ir atkarīga turpmākā soda izpildes gaita. Latvijā darbojas soda progresīvā izpilde, kas saskaņā ar Kodeksa 50.¹ panta pirmo daļu pamatojas uz notiesāto diferenciāciju katra brīvības atņemšanas iestādes veida un režīma ietvaros, kā arī notiesāto pārvietošanu no viena veida cietuma uz cita veida cietumu, ņemot vērā izciestā soda daļu un notiesātā uzvedību.

Soda izciešanu notiesātais uzsāk soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē (*sk. Kodeksa 50.¹ panta trešo daļu*). Kad izciesta vismaz viena ceturtdaļa no piespriestā brīvības atņemšanas soda, notiesātais vīrietis ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var tikt pārvietots no slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākās pakāpes uz vidējo pakāpi, bet, kad izciesta otrā ceturtdaļa no soda, – uz slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstāko pakāpi, kur viņam jāpavada atlikusī soda daļa, taču viņš var tikt pārvietots arī uz daļēji slēgto cietumu (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta ceturto daļu*). Savukārt notiesātā sieviete pēc tam, kad izciesta viena ceturtdaļa no piespriestā soda, ar izvērtēšanas komisijas lēmumu var tikt pārvietota no daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākās pakāpes uz augstāko pakāpi, bet, kad izciesta otrā ceturtdaļa no soda, – uz atklāto cietumu (*sk. Kodeksa 50.⁵ panta trešo un piekto daļu*).

Tādējādi notiesātā sievietē, kas izcietusi pusi no soda, teorētiski jau var tikt pārvietota uz atklāto cietumu. Turpretī notiesātais vīrietis pēc tam, kad izcietis pusi no soda, var būt nonācis vienīgi slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē un tikai pēc nenoteikta laika var tikt pārvietots uz daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstāko pakāpi.

Saskaņā ar Kodeksa 50.⁶ pantu soda izciešanas režīms atklātajā cietumā ir salīdzinoši vieglāks un notiesātajai personai noteikts mazāk ierobežojumu, piemēram, notiesātais tiek izmitināts kopmītņu tipa telpās, viņš var uzņemt viesus, lietot personisko datortehniku ar interneta pieeju un personisko mobilo telefonu, iepirkties cietuma veikalā un saņemt sūtījumus un pienesumus bez ierobežojumiem, kā arī strādāt ārpus ieslodzījuma vietas.

20.3. Atsevišķi aplūkojamas notiesātajiem vīriešiem un sievietēm noteikto tiesību un ierobežojumu apjoma atšķirības, lai gan arī tās ir saistītas ar notiesāto atrašanos atšķirīgās brīvības atņemšanas iestādēs un soda izciešanas režīmos.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Kodekss, paredzot vairākus soda izciešanas režīmus, nosaka notiesātajiem arī atšķirīgu tiesību apjomu un resocializācijas pakāpi (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 9. jūnija sprieduma lietā Nr. 2010-67-01 10.1. punktu*). Vēl jo vairāk šādas atšķirības pastāv attiecībā uz notiesāto tiesību un ierobežojumu apjomu dažādos cietumos. Visuzskatāmāk atšķirības izpaužas attiecībā uz notiesātajiem vīriešiem un sievietēm noteiktajiem ierobežojumiem komunikācijā ar ģimeni, kā arī finansiālajiem ierobežojumiem. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka šie ierobežojumi ietilpst Satversmes 96. pantā noteikto tiesību tvērumā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2017. gada 18. maija sprieduma lietā Nr. 2016-12-01 13.1. un 13.2. punktu*).

Kodeksa 45. panta pirmā daļa noteic, ka notiesātajiem ir iespējas Kodeksā noteiktajā kārtībā un apjomā satikties ar radniekiem un citām personām bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes: īslaicīgi – uz laiku no vienas stundas līdz divām stundām, lai veicinātu sociāli lietderīgu saikņu saglabāšanu un atjaunošanu; ilglaicīgi – uz laiku no sešām līdz četrdesmit astoņām stundām,

lai veicinātu radniecisko un ģimenes sakaru saglabāšanu. Savukārt saskaņā ar Kodeksa 49. panta piekto daļu notiesātajiem ir atļautas telefonsarunas par saviem vai adresāta līdzekļiem tādā skaitā, kāds noteikts attiecīgā veida brīvības atņemšanas iestādē un atbilst soda izciešanas režīma pakāpei.

Saskaņā ar apstrīdēto normu notiesātajiem vīriešiem, uzsākot soda izciešanu slēgtā cietuma zemākajā soda izciešanas režīma pakāpē, ir tiesības gadā izmantot trīs ilgstošas satikšanās (no sešām līdz divpadsmit stundām) un četras īslaicīgas satikšanās (no vienas līdz divām stundām), kā arī izmantot vienu telefonsarunu mēnesī (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta devītās daļas 1. un 4. punktu*). Savukārt notiesātajām sievietēm, kuras uzsāk soda izciešanu daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē, ir tiesības gadā izmantot piecas ilgstošas satikšanās (no divpadsmit līdz divdesmit četrām stundām) un četras īslaicīgas satikšanās (no pusotras stundas līdz divām stundām), kā arī izmantot telefonsarunas bez skaita ierobežojuma (*sk. Kodeksa 50.⁵ panta astotās daļas 1. un 3. punktu*).

Notiesātajiem vīriešiem, kuri sodu izcieš slēgtā cietuma vidējā soda izciešanas režīma pakāpē, ir tiesības gadā izmantot četras ilgstošas satikšanās (no astoņām līdz sešpadsmit stundām) un sešas īslaicīgas satikšanās (no vienas līdz divām stundām), kā arī izmantot divas telefonsarunas mēnesī, bet augstākajā soda izciešanas režīma pakāpē – gadā sešas ilgstošas satikšanās (no divpadsmit līdz divdesmit četrām stundām) un sešas īslaicīgas satikšanās (no vienas līdz divām stundām), kā arī trīs telefonsarunas mēnesī (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta septītās daļas 1. un 4. punktu un astotās daļas 1. un 4. punktu*). Savukārt notiesātajām sievietēm, kuras sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma augstākajā soda izciešanas režīma pakāpē, ir tiesības gadā izmantot astoņas ilgstošas satikšanās (no divdesmit četrām līdz četrdesmit astoņām stundām) un astoņas īslaicīgas satikšanās (no pusotras stundas līdz divām stundām), kā arī izmantot telefonsarunas bez skaita ierobežojuma (*sk. Kodeksa 50.⁵ panta septītās daļas 1. un 3. punktu*). Turklāt notiesātajām sievietēm šajā soda izciešanas režīma pakāpē Kodekss paredz arī tiesības ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka atļauju īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu uz laiku līdz piecām diennaktīm sakarā ar

tuvinieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību (*sk. Kodeksa 49.² panta pirmo daļu*).

Kodekss paredz arī atšķirīgus notiesāto vīriešu un sieviešu finansiālo tiesību ierobežojumus, proti, atšķiras tiesiskais regulējums par to, cik bieži un par kādu summu notiesātie vīrieši un sievietes var iepirkties cietuma veikalā. Slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē notiesātie var iepirkties cietuma veikalā par kopējo naudas summu, kas nepārsniedz pusi no Ministru kabineta noteiktās mēnešalgas, bet slēgtā cietuma soda izciešanas režīma vidējā pakāpē un daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē – par naudas summu, kas nepārsniedz trīs ceturtdaļas no minimālās mēnešalgas (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta astotās daļas 3. punktu un devītās daļas 3. punktu, kā arī 50.⁵ panta astotās daļas 2. punktu*). Savukārt slēgtā un daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē visi notiesātie var iepirkties par summu vienas minimālās mēnešalgas apmērā (*sk. Kodeksa 50.⁴ panta septītās daļas 3. punktu un 50.⁵ panta septītās daļas 2. punktu*).

No tā, kādā soda izciešanas režīmā notiesātais atrodas, ir atkarīga arī kārtība, kādā viņš var saņemt veselības aprūpes pakalpojumus un iegūt izglītību ārpus brīvības atņemšanas iestādes. Citas Kodeksā notiesātajiem paredzētās tiesības, tostarp tiesības atrasties ārpus kameras, tiesības valkāt personisko apģērbu, tiesības saņemt sūtījumus vai pienesumus, kā arī ierobežojumi vīriešiem un sievietēm ir vienādi.

Tādējādi atkarībā no tā, kādā cietumā notiesātais sāk izciest brīvības atņemšanas sodu, notiek turpmākā soda izciešana soda progresīvās izpildes ietvaros un attiecīgi atšķiras arī notiesātajiem vīriešiem un sievietēm noteikto tiesību un ierobežojumu apjoms katrā soda izciešanas režīma pakāpē, visupirms attiecībā uz notiesāto tiesībām kontaktēties ar tuviniekiem.

Līdz ar to apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

21. Atšķirīgajai attieksmei jābūt noteiktai ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu, proti, “saskaņā ar likumu” (*sk.*,

piemēram, Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 15.2. punktu).

Apstrīdētā norma tika ietverta Kodeksā ar 1994. gada 15. decembrī Saeimas pieņemto likumu “Grozījumi Latvijas Labošanas darbu kodeksā”.

Apstrīdētā norma ir daudzreiz grozīta. Tostarp Kodeksa 50.⁴ panta pirmā daļa grozīta ar Ministru kabineta 2000. gada 7. janvāra noteikumiem Nr. 5, kas tika izdoti tobrīd spēkā bijušajā Satversmes 81. pantā paredzētajā kārtībā. No Saeimas likumdošanas datubāzē pieejamās informācijas izriet, ka Ministru kabinets 2000. gada 11. janvārī šos noteikumus kā likumprojektu iesniedza izskatīšanai Saeimā. Likumprojekts atbilstoši Saeimas kārtības rullim tika izskatīts Saeimā trijos lasījumos un pieņemts trešajā lasījumā 2000. gada 8. jūnijā. Grozījumi 2000. gada 27. jūnijā tika izsludināti oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” un stājās spēkā 2000. gada 11. jūlijā. Apstrīdētā norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2017. gada 21. decembra.

Lietas dalībnieki un pieaicinātās personas ir vienisprātis, ka apstrīdētā norma ir pieņemta Satversmē un Saeimas kārtības rullī noteiktajā procesuālajā kārtībā, izsludināta un publiski pieejama atbilstoši normatīvo aktu prasībām, kā arī ir pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas. Arī Satversmes tiesai par to nav radušās šaubas.

Tādējādi apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme ir noteikta ar likumu.

22. Kritērijs, uz kuru balstīta izskatāmajā lietā izvērtējamā atšķirīgā attieksme, ir dzimums, tādēļ, vērtējot to, vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, citstarp jāņem vērā sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības izpratnes attīstības vēsturiskais konteksts.

22.1. Līdz 20. gadsimta sākumam lielākajā daļā pasaules valstu sievietes netika uzskatītas par pilntiesīgām sabiedrības locekļēm un sabiedrība kopumā bija patriarhāla. Gan par vīriešu, gan par sieviešu lomu sabiedrībā bija iesakņojušies noteikti stereotipi, kas daļēji saglabājušies arī līdz mūsdienām.

Sieviešu loma tradicionāli tika saistīta ar bērnu audzināšanu un ģimenes aprūpi (sk. *Latvijas Republikas Sākotnējā ziņojuma par 1979. gada 18. decembra Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu izpildi Latvijas Republikā laika posmā līdz 2002. gada 1. janvārim 22. punktu*). Sievietēm bija mazāk iespēju īstenot savas tiesības nekā vīriešiem. Citstarp sabiedrībā valdošo izpratni par sieviešu tiesībām ilustrē arī vēlēšanu tiesību piešķiršana sievietēm. Lai gan sieviešu emancipācija Eiropā sākās jau 20. gadsimta pirmajā pusē, vairākās Rietumeiropas valstīs sievietes vēlēšanu tiesības ieguva vien gadsimta beigās (sk.: *Birke R., Sachse C. Menschenrechte und Geschlecht im 20. Jahrhundert. Historische Studien. Göttingen: Wallstein, 2018, S. 7–12*).

ANO Ģenerālā asambleja, ņemot vērā arī to, ka sabiedrības locekļiem piemītošās pašcieņas un viņu vienlīdzīgo un neatņemamo tiesību atzīšana ir brīvības, taisnīguma un miera pamats pasaulē, 1948. gada 10. decembrī pieņēma Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, kas bija viens no pirmajiem soļiem starptautisko cilvēktiesību standartu iedibināšanā. Tās 1. pantā nostiprināts universāls princips, ka visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās. Laika gaitā šis princips, tāpat kā visa cilvēktiesību aizsardzības sistēma, attīstījās, un 20. gadsimta otrajā pusē modernā sabiedrība nonāca līdz izpratnei, ka noteiktas sabiedrības grupas, citstarp arī sievietes, ir ievainojamākas un mazāk aizsargātas nekā citi sabiedrības locekļi. Tādēļ valstīm ir pienākums rīkoties – veikt noteiktus pasākumus šo personu situācijas uzlabošanai.

22.2. Nolūkā veicināt pasākumus, kas nepieciešami, lai diskriminācija pret sievietēm visās tās formās un izpausmēs tiktu novērsta, ANO 1979. gada 18. decembrī pieņēma īpašu dokumentu, kas vērsts uz sieviešu tiesību aizsardzību, proti, Konvenciju par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu (turpmāk – Konvencija par sieviešu diskriminācijas izskaušanu). Saskaņā ar šīs konvencijas 1. pantu jēdziens “diskriminācija attiecībā uz sievietēm” apzīmē jebkādu atšķirību, izņēmumu vai ierobežojumu pēc dzimuma pazīmes, kas samazina vai likvidē cilvēka tiesību vai pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai realizēšanu sievietēm politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras, pilsoņa

tiesību vai jebkurā citā sfērā neatkarīgi no viņu ģimenes stāvokļa, pamatojoties uz vīriešu un sieviešu līdztiesību.

Konvencijas par sieviešu diskriminācijas izskaušanu 2. pants noteic, ka dalībvalstis nosoda diskrimināciju attiecībā uz sievietēm visās tās formās un citstarp apņemas ietvert vīriešu un sieviešu līdztiesības principu savās nacionālajās konstitūcijās un nodrošināt šā principa praktisku īstenošanu, veikt attiecīgus likumdošanas un citus pasākumus, kuri aizliedz jebkādu diskrimināciju attiecībā uz sievietēm, kā arī veikt attiecīgus pasākumus, lai grozītu vai atceltu spēkā esošos likumus, lēmumus, paražas un praksi, kas ir diskriminējoša attiecībā uz sievietēm. Latvija Konvencijai par sieviešu diskriminācijas izskaušanu pievienojās 1992. gada 14. aprīlī.

22.3. Diskriminācijas aizlieguma princips ietverts arī rekomendējoša rakstura dokumentos, kas attiecas tieši uz ieslodzītajiem. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valstij, pieņemot tiesisko regulējumu, kas skar ieslodzītās personas, iespēju robežās jāvadās pēc ANO un Eiropas Padomes izstrādātajām rekomendācijām šajā jomā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01 10. punktu*).

Ar ANO Ģenerālās asamblejas 2015. gada 17. decembra rezolūciju Nr. 70/175 apstiprināto Ieslodzīto režīma minimālo standartnoteikumu 2. punkts un Eiropas Cietumu noteikumu 13. punkts paredz, ka šie noteikumi jāpiemēro objektīvi, nepieļaujot diskrimināciju nekādu iemeslu, tostarp dzimuma, dēļ. Abos šajos dokumentos noteikta arī prasība izvietot atsevišķi dažādas notiesāto grupas, tostarp vīriešus un sievietes (*sk. ANO Ieslodzīto režīma minimālo standartnoteikumu 11. punktu un Eiropas Cietumu noteikumu 18.8. punktu*).

Tādējādi dzimums ir viens no aizliegtajiem diskriminācijas kritērijiem, kas ticis noteikts sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības vēsturiskās attīstības rezultātā.

23. Latvijai saistošās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse nosaka valstīm tiesības un dažkārt arī pienākumu paredzēt īpašus pasākumus tādu personu grupu aizsardzībai, attiecībā uz kurām pastāv nevienlīdzība.

23.1. Saskaņā ar Konvencijas par sieviešu diskriminācijas izskaušanu 4. panta pirmo daļu dalībvalstis ir tiesīgas veikt īpašus pagaidu pasākumus, kuru mērķis ir paātrināt vīriešu un sieviešu faktiskas vienlīdzības sasniegšanu, un tie nav uzskatāmi par diskriminējošiem.

Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka valsts drīkst izturēties pret salīdzināmām grupām atšķirīgi, lai labotu “faktisku nevienlīdzību” starp tām, un noteiktos apstākļos par pārkāpumu var tikt atzīts tas, ka valsts necenšas šo nevienlīdzību novērst ar atšķirīgu attieksmi (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada 12. aprīļa sprieduma lietā “Stec and Others v. the United Kingdom”, pieteikumi Nr. 65731/01 un 65900/01, 51. punktu*). Tādējādi atšķirīga attieksme, kas radusies, īstenojot īpašus pasākumus, lai veicinātu kādas personu grupas stāvokļa uzlabošanu un nodrošinātu šo personu tiesību aizsardzību, vienlaikus izlīdzinot vēsturiski radušos faktisko nevienlīdzību, noteiktos gadījumos var būt attaisnojama.

23.2. No juridiski saistošiem un rekomendējoša rakstura starptautiskajiem dokumentiem izriet, ka sievietes uzskatāmas par īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu.

Bangkokas noteikumi atzīst sievietes par vienu no īpaši aizsargājamām ieslodzīto grupām, kurai ir specifiskas vajadzības (*sk. Bangkokas noteikumu preambulu*). Šie noteikumi skar dažādus soda izpildes aspektus, tostarp jautājumus par notiesāto sieviešu izvietošanu, klasifikāciju, veselības aprūpi, kontaktiem ar ārpusauli. No Bangkokas noteikumu 1. punkta izriet speciālais princips soda izpildē sievietēm, proti, diskriminācijas aizliegums un tas, ka soda izpildē jāņem vērā ieslodzīto sieviešu atšķirīgās vajadzības, piemēram, vajadzība izciest sodu pēc iespējas tuvāk savai dzīvesvietai, personiskās higiēnas vajadzības un dzimumam atbilstoša veselības aprūpe. Bangkokas noteikumu 26. punkts noteic, ka visos iespējamajos saprātīgos veidos tiek veicināta notiesāto sieviešu saskarsme ar ģimeni, tostarp bērniem. Savukārt 41. punktā norādīts, ka notiesāto sieviešu risku izvērtēšanā un klasifikācijā citstarp jāņem vērā tas, ka sievietes parasti ir mazāk bīstamas apkārtējiem un stingrie drošības pasākumi un izolācija uz sievietēm var atstāt īpaši nelabvēlīgu ietekmi. Uzsvērts arī tas, cik

svarīgi ir īstenot tieši notiesātajām sievietēm piemērotus resocializācijas pasākumus. Turklāt no Bangkokas noteikumu 1. punkta izriet, ka notiesāto sieviešu specifisko vajadzību ņemšana vērā, lai nodrošinātu vīriešu un sieviešu vienlīdzību, nav uzskatāma par diskrimināciju.

Savukārt Eiropas Parlamenta 2008. gada 13. marta rezolūcijā par cietumā ieslodzīto sieviešu īpašo situāciju un vecāku atrašanās ieslodzījumā ietekmi uz sociālo un ģimenes dzīvi (turpmāk – Rezolūcija) norādīts uz sieviešu cietumu īpašo raksturu, aicinot dalībvalstis vīriešu un sieviešu līdztiesības aspektu iekļaut soda izciešanas politikā, kā arī vairāk ņemt vērā sieviešu vajadzību specifiku (*sk. Rezolūcijas 8. un 9. punktu*). Dalībvalstis tiek aicinātas arī pieņemt elastīgus noteikumus par sievietes tiesībām uz saskarsmi ar saviem tuviniekiem (*sk. Rezolūcijas 23. punktu*). Turklāt Rezolūcijas 26. punktā konstatēts, ka liels skaits ieslodzīto sieviešu ir vientuļās mātes, kuras var zaudēt kontaktu ar saviem bērniem, dažkārt neatgriezeniski. Savukārt Rezolūcijas paskaidrojumā norādīts arī tas, ka sievietēm ir atšķirīgas vajadzības ne tikai attiecībā uz higiēnu, jauno māmiņu aprūpi, ginekoloģisko veselību, bet arī attiecībā uz psiholoģisko veselību, jo nereti notiesātās sievietes piedzīvojušas vardarbību vai guvušas citu traumatisku pieredzi.

Kā viens no iemesliem, kāpēc sievietes uzskatāmas par īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu, tiek minēts arī tas, ka ieslodzīto sieviešu skaits ir salīdzinoši neliels. No tā izriet virkne problēmu, piemēram, sievietēm piemērotu brīvības atņemšanas iestāžu ir maz, un viņas izcieš sodu tālu no mājām vai apstākļos, kas nav piemēroti viņu vajadzībām (*sk.: ANO Narkotiku un noziedzības biroja rokasgrāmata "Sievietes un ieslodzījums", 2. izdevums, 15.–16. lpp. Pieejama: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women_and_imprisonment_-_2nd_edition.pdf*).

Tādējādi sievietes uzskatāmas par īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu un viņām ir specifiskas vajadzības, par kuru apmierināšanu valstij īpaši jā rūpējas, organizējot brīvības atņemšanas soda izpildi.

23.3. Latvijas teritorijā regulējums, saskaņā ar kuru vīrieši un sievietes, kas izdarījuši vienāda smaguma noziegumu, izcieš sodu atšķirīga režīma brīvības

atņemšanas iestādēs, darbojas jau kopš padomju okupācijas laika. Proti, PSRS sodu izpildes tiesībās tika piemērots princips, ka par vienāda smaguma noziegumu izdarīšanu vīrieši izcieš sodu stingrāka, bet sievietes – vieglāka režīma brīvības atņemšanas iestādē. Šis princips tika ietverts Latvijas PSR Labošanas darbu kodeksā, kas stājās spēkā 1971. gada 1. aprīlī.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas šis likums turpināja darboties kā Latvijas Labošanas darbu kodekss, bet vēlāk – Latvijas Soduzpildes kodekss. Kodeksā izdarīti daudzi grozījumi, kas vērsti uz padomju okupācijas laikā iedibinātās soduzpildes sistēmas pārveidošanu. Taču princips, ka vīrieši un sievietes par vienāda smaguma (smaga vai sevišķi smaga) nozieguma izdarīšanu izcieš sodu atšķirīga režīma brīvības atņemšanas iestādēs, tika saglabāts.

Saeima norāda, ka atšķirīgi soda izciešanas režīmi vīriešiem un sievietēm, kas uzskatāmas par īpašu ieslodzīto grupu, noteikti apzināti un sievietēm paredzēti viņām piemērotāki soda izciešanas apstākļi daļēji slēgtajā cietumā. Vieglāku soda izpildes režīmu sievietēm Saeima citstarp pamato ar nepieciešamību veicināt notiesāto sieviešu kontaktus ar ģimeni, īpaši bērniem, kā arī ar to, ka sievietes ir mazāk bīstamas apkārtējiem, retāk izdara noziegumus, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu, un bieži vien guvušas traumatisku pieredzi. Valsts ir izveidojusi īpaši notiesāto sieviešu vajadzībām pielāgotu brīvības atņemšanas iestādi – Ilguciema cietumu Rīgā, kur brīvības atņemšanas sodu izcieš gandrīz visas notiesātās sievietes.

Līdz ar to atšķirīgā attieksme pret notiesātajiem vīriešiem radusies, valstij īstenojot īpašus pasākumus notiesāto sieviešu tiesību nodrošināšanai un vēsturiski radušās dzimumu nevienlīdzības mazināšanai.

24. Satversmes tiesa jau secināja, ka princips, kas sievietēm paredz vieglāku brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmu, pēc būtības darbojas gandrīz 50 gadus. Grozījumi apstrīdētajā normā un citās Kodeksa normās izdarīti bieži, tomēr šo principu likumdevējs nav atcēlis.

Konvencijas par sieviešu diskriminācijas izskaušanu 4. pants noteic, ka īpašie pasākumi, kuru mērķis ir paātrināt vīriešu un sieviešu faktiskās

vienlīdzības sasniegšanu, nekādā ziņā nedrīkst izraisīt nelīdztiesīgu vai diferencētu standartu saglabāšanos un tie jāatceļ, kad tiek sasniegti mērķi, kas paredz vienādas iespējas un līdztiesīgu attieksmi. Tāpēc likumdevējam ir periodiski jāpārlicinās, vai īpašās grupas papildu aizsardzība joprojām ir nepieciešama.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir secinājusi, ka laika gaitā situācija var mainīties un var pienākt brīdis, kad valsts īstenoti īpaši pasākumi kādas sabiedrības grupas tiesību aizsardzībai vairs nav nepieciešami un attaisnojami. Proti, kādā brīdī ieguvums no valsts īstenotajiem pasākumiem sieviešu stāvokļa uzlabošanai var neatvērt kaitējumu, kuru vīriešiem nodara pret viņiem īstenotā atšķirīgā attieksme (*sal. sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada 12. aprīļa sprieduma lietā "Stec and Others v. the United Kingdom", pieteikumi Nr. 65731/01 un 65900/01, 62. punktu*).

Tātad, lai izskatāmajā lietā izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. pantam, Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai joprojām pastāv objektīvs un saprātīgs pamats tam, ka notiesātajiem vīriešiem noteikts atšķirīgs brīvības atņemšanas soda izciešanas režīms, tostarp atšķirīgs tiesību un ierobežojumu apjoms, salīdzinājumā ar notiesātajām sievietēm.

25. Likumdevējam ir plaša rīcības brīvība sodu un sodu izpildes politikas veidošanā. Citstarp likumdevējam, ņemot vērā dažādu ieslodzīto grupu vajadzības, radītos riskus un citus apsvērumus, ir tiesības noteikt, kādu kategoriju notiesātie kurās brīvības atņemšanas iestādēs izcieš sodu, kādas ir notiesāto tiesības un ierobežojumi un kāda ir uzraudzības un apsardzes kārtība katrā soda izciešanas režīmā. Tomēr likumdevēja rīcības brīvību sodu izpildes politikas veidošanā ierobežo Satversme un vispārējie tiesību principi, tostarp vienlīdzības princips.

Saskaņā ar Krimināllikuma 35. panta otro daļu soda mērķis citstarp ir aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, vainīgo personu sodīt par izdarīto noziedzīgo nodarījumu un resocializēt. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka brīvības atņemšanas soda izpildes mērķis ir tiesas spriedumā paredzētajā laikā

efektīvi piemērot notiesātajam visus soda elementus, tādējādi nodrošinot viņa resocializāciju un tiesisku uzvedību pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas soda izciešanas (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 9. jūnija sprieduma lietā Nr. 2010-67-01 11.1. punktu*).

Sodu par noziedzīgo nodarījumu vainīgajai personai piespriež tiesa saskaņā ar Krimināllikumu. Atbilstoši šā likuma 46. panta otrajai un trešajai daļai, nosakot soda veidu, tiek ņemts vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturs un radītais kaitējums, kā arī vainīgā personība, savukārt, nosakot soda mēru, tiek ņemti vērā atbildību mīkstināšie un pastiprinošie apstākļi. Turklāt noteiktos gadījumos tiesa var noteikt arī sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu noteikta likumā (*sk. Krimināllikuma 49. pantu*). Krimināllikuma 7. pants citstarp nosaka arī to, kādi noziedzīgi nodarījumi uzskatāmi par smagiem un kādi – par sevišķi smagiem.

Tomēr tas, kādā soda izciešanas režīmā notiesātajam piespriests sods būs jāizcieš, ir atkarīgs ne tikai no izdarītā nozieguma smaguma, bet arī no notiesātās personas dzimuma.

26. No pieteikuma izriet, ka Pieteikuma iesniedzējs atšķirīgo attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem un sievietēm pamatā saskata atšķirīgajos tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumos, kas noteikti apstrīdētajā normā un Kodeksa 50.⁵ pantā. Arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka notiesātajiem noteikto tiesību apjoma atšķirības galvenokārt skar privātās dzīves īstenošanas iespējas (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 18. maija sprieduma lietā Nr. 2016-12-01 13.1. punktu*).

Tāpat Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversme ir vienots veselums un tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas. Lai pilnīgāk un objektīvāk noskaidrotu šo normu saturu, tās interpretējamās kopsakarā ar citām Satversmes normām (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 13. punktu*).

Tiesības uz privāto dzīvi ietilpst Satversmes 96. panta tvērumā. Šo tiesību primārais mērķis ir ļaut cilvēkam attīstīt savu personību, iespējami minimāli

ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Proti, tiesības uz privāto dzīvi ietver tiesības dibināt un attīstīt attiecības ar citām personām, it īpaši emocionālajā sfērā, lai pilnveidotu un attīstītu savu personību (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 18. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-10-01 11. punktu*).

Savukārt Satversmes 110. pantā nostiprinātas ģimenes, vecāku un bērna tiesības. Tiesības uz ģimenes dzīvi nozīmē tiesības uzturēt attiecības ar ģimenes locekļiem. Būtisks ģimenes dzīves elements ir vecāku un bērnu iespēja baudīt vienam otra sabiedrību (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 10. punktu*). Satversmes tiesa atzinusi, ka valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene, atsaucoties uz Satversmes ievadu, kurā nostiprināts tas, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats un ka ikviens rūpējas par saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem un nākamajām paaudzēm (*sk. Satversmes tiesas 2016. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2015-22-01 13. punktu*). Satversmes tiesa uzsver, ka tas ir cieši saistīts arī ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē.

Turklāt Satversmes tiesas judikatūrā ir nostiprināta atziņa, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērnu prioritāras ir viņa tiesības un vislabākās intereses. Jebkura darbība un lēmums, kas attiecas uz bērnu, ir jāveic un jāpieņem tādā veidā, lai, cik vien tas iespējams, tiktu ievērotas bērna intereses un nodrošinātas viņa tiesības. Turklāt bērna interešu prioritātes princips jāievēro arī tad, ja lēmums nav vērsts uz viņu, taču var tikt attiecināts uz bērnu vai skart viņu netieši. Šis princips attiecas uz visiem trim valsts varas atzariem – likumdevēja varu, izpildvaru un tiesu varu. Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz bērna interesēm, bet arī likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie vai grozītie normatīvie akti aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-19-01 11. punktu un 2016. gada 16. jūnija sprieduma lietā Nr. 2015-18-01 11.2. un 18.3. punktu*).

Ieslodzījuma vietā esošo personu tiesības sazināties ar ģimenes locekļiem un citām personām ir ierobežotas atbilstoši ieslodzījuma jēgai (*sal. sk. Satversmes tiesas 2009. gada 2. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-07-0103 12. punktu*). Tomēr no personas tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi izriet valsts pienākums palīdzēt personai uzturēt attiecības ar tai tuviem cilvēkiem arī ieslodzījuma laikā. Ieslodzījuma dēļ personas iespējas uzturēt kontaktus un attiecības ar citām personām samazinās, tāpēc valstij ir jācenšas, cik vien tas iespējams, mazināt šādas ieslodzījuma negatīvās sekas (*sal. sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 10. punktu*). Turklāt likumdevēja pienākums, lemjot par cilvēktiesību aizsardzības jautājumiem, ir noteikt tādu tiesisko regulējumu, kas līdzsvaro dažādas ar cilvēktiesību aizsardzību saistītās intereses (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01 9. punktu*).

Ierobežojot ieslodzītā tiesības sazināties ar ģimeni, vienlaikus tiek ierobežotas arī ģimenes locekļu tiesības sazināties ar ieslodzīto. Tātad, izvērtējot apstrīdēto normu, Satversmes tiesai ir jāņem vērā, ka tā skar ne tikai notiesātā vīrieša, bet arī viņa ģimenes locekļu tiesības un ka īpaši aizsargājamas ir vecāku un bērnu savstarpējās attiecības.

27. Starptautiskajos dokumentos uzsvērts tas, cik svarīgi ir ieslodzījuma laikā saglabāt ieslodzīto – neatkarīgi no viņu dzimuma – saikni ar ģimeni, īpaši bērniem.

No Eiropas Cietumu noteikumu 24.1. un 24.4. punkta izriet, ka ieslodzītajiem jānodrošina iespēja satikties ar ģimenes locekļiem, lai viņi varētu saglabāt un stiprināt ģimenes attiecības pēc iespējas normālākos apstākļos. Tāpat ieslodzītajiem ir jānodrošina iespēja sazināties ar ģimenes locekļiem un citām personām, cik bieži vien iespējams, sarakstoties, pa telefonu vai izmantojot citus saziņas veidus.

Savukārt saskaņā ar Eiropas Padomes Ministru komitejas 2018. gada 4. aprīļa ieteikuma CM/Rec(2018) dalībvalstīm par ieslodzītu vecāku bērniem (turpmāk – Ieteikums) 16. punktu ieslodzīto vecāku izvieta konkrētā

ieslodzījuma vietā atbilstoši bērna interesēm, lai veicinātu bērna un vecāka saziņas, attiecību un apmeklējumu uzturēšanu, neradot liekus finansiālus vai ģeogrāfiskus šķēršļus. Tāpat dalībvalstīm tiek ieteikts veikt pasākumus, lai atvieglotu ieslodzītā vecāka, kas to vēlas, efektīvu dalību savu bērnu aprūpē, ja vien tas ir bērna interesēs (*sk. Ieteikuma 27. punktu*). Turklāt šā dokumenta 30. punkts paredz veikt īpašus pasākumus, lai mudinātu ieslodzītos vecākus uzturēt regulāru un jēgpilnu saziņu un attiecības ar bērniem, tādējādi nodrošinot bērnu attīstību. Ieslodzīto un viņu bērnu saziņu ierobežo tikai izņēmuma kārtā un pēc iespējas īsākā laika posmā, lai mazinātu negatīvo ietekmi, ko šāda ierobežošana varētu atstāt uz bērniem, un aizsargātu bērnu tiesības uz emocionālu un pastāvīgu saikni ar ieslodzīto vecāku.

Nepieciešamība stiprināt notiesāto attiecības ar ģimeni izvirzīta kā prioritāte arī Ministru kabineta 2015. gada 24. septembra rīkojumā Nr. 580 “Par Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņem 2015.–2020. gadam”. Kā viens no politikas mērķiem šajā dokumentā iekļauta to notiesāto īpatsvara palielināšana, kuri brīvības atņemšanas soda izpildes laikā atjauno saites ar ģimeni un tuviniekiem. Veicināt notiesāto sociāli pozitīvas attiecības ar ģimeni un atgriešanos tajā – tāds ir viens no pamatnostādņēs norādītajiem rīcības virzieniem. Atsaucoties uz ārvalstu pētījumiem, dokumentā norādīts arī tas, ka ģimenes atbalsta un ģimenes attiecību trūkums ir viens no galvenajiem faktoriem, kura dēļ persona ir tendēta uz noziedzīgu rīcību.

Pieaicinātā persona *Dr. med. A. Utināns* uzsver, ka notiesāto vīriešu sociālā integrācija ir ļoti nozīmīga, lai mazinātu atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu pēc soda izciešanas un atgriešanās brīvībā (*sk. lietas materiālu 128. lpp.*). Savukārt no Valsts probācijas dienesta sniegtās informācijas izriet, ka atkārtoti noziedzīgus nodarījumus biežāk izdara tieši vīrieši – probācijas klienti (*sk. lietas materiālu 123. lpp.*).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa secinājusi, ka atbilstoši mūsdienu Eiropas sodu izpildes politikai ieslodzījuma mērķis ir ieslodzīto rehabilitācija un ģimenes saišu stiprināšanai ir būtiska nozīme visu ieslodzīto – neatkarīgi no viņu dzimuma – sociālajā reintegrācijā un rehabilitācijā (*sk. Eiropas Cilvēktiesību*

tiesas 2019. gada 10. janvāra sprieduma “*Ēcis v. Latvia*”, pieteikums Nr. 12879/09, 92. punktu).

Tādējādi kontekstā ar resocializāciju un iekļaušanos dzīvē pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma attiecību saglabāšana ar ģimeni ir vienlīdz svarīga kā notiesātajām sievietēm, tā notiesātajiem vīriešiem.

28. Pēdējos gadu desmitos Eiropas kultūrtelpā ir notikusi klasisko dzimumu lomu dekonstrukcija (sk.: *Reder M. Philosophie pluraler Gesellschaften. 18 umstrittene Felder der Sozialphilosophie. Stuttgart: Kohlhammer, 2018, S. 135*). Proti, demokrātiskā tiesiskā valstī un sabiedrībā, nostiprinoties izpratnei par vīriešu un sieviešu līdztiesību, ir būtiski mainījušies stereotipi jeb priekšstati par katra dzimuma tradicionālajām lomām, citstarp arī ģimenē. Piemēram, šobrīd vairs netiek apšaubīts tas, ka tēvam un mātei ir vienādas tiesības bērnu audzināšanā, un tiek uzsvērts, cik svarīga ir tieši tēva nozīme bērna attīstībā.

Arī Konvencijas par sieviešu diskriminācijas izskaušanu preambulā uzsvērts, ka vīriešu un sieviešu pilnīgas vienlīdzības sasniegšanai nepieciešams mainīt gan vīriešu, gan arī sieviešu tradicionālo lomu sabiedrībā un ģimenē, kā arī norādīts, ka par bērnu audzināšanu ir atbildīgi gan vīrieši, gan sievietes. Turklāt šīs konvencijas 5. pants nosaka dalībvalstu pienākumu veikt attiecīgos pasākumus, lai nodrošinātu to, ka tiek atzīta vīrieša un sievietes kopīgā atbildība par savu bērnu audzināšanu un attīstību, bet bērnu intereses visos gadījumos tiek uzskatītas par dominējošām.

Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka atšķirīgai attieksmei, kas balstīta uz dzimumu, nepieciešams īpaši nopietns pamatojums un atsaucis uz konkrētā valstī pastāvošām tradīcijām, vispārējiem pieņēmumiem vai sabiedrībā prevalējošo attieksmi nav uzskatāmas par pietiekamu attaisnojumu (sk., piemēram, *Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2017. gada 24. janvāra sprieduma lietā “Khamtokhu and Aksenchik v. Russia”, pieteikumi Nr. 60367/08 un 961/11, 78. punktu*).

Arī tiesību doktrīnā ir atzīts, ka dzimuma kritērijā balstīta atšķirīga attieksme nav attaisnojama ar abu dzimumu tradicionālajām sociālajām lomām (sk.: *Levits E. 91. panta komentārs. Grām.: Balodis R. (zin. red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 112. lpp.*).

Turklāt, lai gan anatomiski un fizioloģiski starp dzimumiem pastāv būtiskas atšķirības, arī jaunākajos neirozinātnes pētījumos ir atzīts, ka uzskats par izteiktām dzimumatšķirībām uztverē, domāšanā un uzvedībā ir novecojis. Pieaicinātā persona *Dr. med. A. Utināns* uzsver, ka smadzeņu un uztveres atšķirības starp dzimumiem ir nebūtiskas, ka rakstura īpašību, uztveres, emociju, domāšanas un uzvedības ziņā vīrieši un sievietes ir ļoti līdzīgi un ka lielākas atšķirības pastāv starp indivīdiem neatkarīgi no to dzimuma. Arī socializācijas ziņā līdzības starp abu dzimumu personām ir daudz lielākas nekā statistiski novērojamās atšķirības (sk. *lietas materiālu 126.–128. lpp.*).

Tāpat notiesātās personas neatkarīgi no to dzimuma brīvības atņemšanas sodu un ar to saistītos ierobežojumus, kā arī resocializāciju var uztvert atšķirīgi.

29. Latvijas tiesību sistēmā ir atzīta vīrieša un sievietes vienlīdzība, citstarp arī jautājumos, kas saistīti ar laulību un ģimenes attiecībām.

29.1. Normatīvie akti vienlīdz paredz gan mātes, gan tēva atbildību, tiesības un pienākumus bērna aprūpēšanā un audzināšanā. Saskaņā ar Civillikumu abi vecāki izlieto vecāku varu kopīgi. Savukārt, piemēram, normatīvie akti par valsts sociālajiem pabalstiem un atvieglojumiem, kas pienākas ģimenēm, paredz iespēju tos saņemt jebkuram no vecākiem. Izņēmums ir maternitātes pabalsts, kuru var saņemt vienīgi sieviete par grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma laiku, un paternitātes pabalsts, kuru savukārt var saņemt vīrietis par 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu.

Satversmes tiesa jau norādīja, ka izskatāmajā lietā jāņem vērā ne tikai notiesāto vīriešu, bet arī viņu ģimenes locekļu, īpaši bērnu, tiesības un intereses. Saskaņā ar Kodeksu notiesātajiem vīriešiem ir mazāk iespēju kontaktēties ar

radiniekiem nekā notiesātajām sievietēm. Attiecīgi arī notiesāto vīriešu bērniem ir mazākas iespējas tikties ar tēvu nekā notiesāto sievietes bērniem tikties ar māti.

Jāņem vērā arī tas, ka lielākā daļa ar brīvības atņemšanu notiesāto vīriešu sodu izcieš tieši slēgtajos cietumos. Proti, 2018. gada 31. decembrī no 2289 pilngadīgajiem ieslodzītajiem vīriešiem slēgtajos cietumos sodu izcieta 1921 notiesātais (*sk. Ieslodzījuma vietu pārvaldes publicējamā statistika, 2018. gads. Pieejama: <http://www.ievp.gov.lv/index.php/publikacijas/statistika>*). Tādējādi no apstrīdētās normas izrietošā atšķirīgā attieksme skar ievērojamu skaitu personu – notiesātos vīriešus un viņu ģimenes locekļus.

29.2. Saeimas minētos argumentus, ar kuriem tā attaisno vieglāka režīma piemērošanu notiesātajām sievietēm, var attiecināt arī uz vismaz daļu no notiesātajiem vīriešiem. Piemēram, daudziem no viņiem ir ģimenes un bērni, un notiesāto vīriešu vidū ir arī tādi, kas bērnus audzina vieni paši vai ir vienīgie apgādnieki ģimenē. Tāpat arī daudzi no notiesātajiem vīriešiem nav izdarījuši noziegumus, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, bet daļai ieslodzīto vīriešu ir iepriekšēja traumatiska pieredze. Tomēr viņiem visiem par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu piespriests brīvības atņemšanas sods jāizcieš slēgtajā cietumā un gandrīz viss ieslodzījuma laiks jāpavada stingrākā režīmā nekā sievietēm, kuras izdarījušas tikpat smagu noziegumu.

Resocializācijas ietvaros, pamatojoties uz Kodeksu un Ministru kabineta 2013. gada 9. aprīļa noteikumiem Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”, brīvības atņemšanas iestādēs tiek veikta katra notiesātā risku un vajadzību individuāla izvērtēšana, kuras mērķis ir noteikt notiesātajam individuālus un atbilstošus piemērojamus resocializācijas līdzekļus antisociālas uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpes mazināšanai. Saskaņā ar minēto Ministru kabineta noteikumu 13. punktu izvērtēšanas rezultāti tiek fiksēti anketā, tajā citstarp ietverot informāciju par noziedzīgā nodarījuma motīviem un apstākļiem, notiesātā uzvedību brīvības atņemšanas iestādē, izglītību, darba pieredzi, ģimenes stāvokli, sociālajām attiecībām un dzīvesveidu. Tādējādi šobrīd katra notiesātā vajadzības un riski tiek apzināti un izvērtēti, sagatavojot resocializācijas plānu. Tomēr pašreizējā

sodu izpildes sistēmā tie nevar tikt ņemti vērā pilnā apjomā, nosakot katram notiesātajam piemērojamo soda izciešanas režīmu, tiesības un ierobežojumus.

Izskatāmās lietas ietvaros Satversmes tiesa atšķirīgo attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem vērtē kontekstā ar valsts īstenotajiem uz notiesāto sieviešu tiesību aizsardzību vērstajiem pasākumiem. Satversmes tiesa secina, ka tiesiskais regulējums, kas tikai pēc dzimuma kritērija, neņemot vērā katras notiesātās personas individuālās vajadzības un riskus, notiesātajiem vīriešiem paredz stingrāku soda izciešanas režīmu, kā arī no tā izrietošas atšķirīgas tiesības un ierobežojumus (īpaši tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumus) salīdzinājumā ar notiesātajām sievietēm, nenodrošina notiesāto vīriešu tiesību ievērošanu. Tas arī notiesāto vīriešu ģimenēm nenodrošina tādu pašu aizsardzību kā notiesāto sieviešu ģimenēm un citstarp aizskar notiesāto vīriešu bērnu vislabākās intereses.

29.3. Saeima norāda uz iespējamām praktiskām grūtībām, kā arī finansiāliem un cita veida ieguldījumiem, kas varētu būt nepieciešami, grozot līdzšinējo kārtību. Šobrīd, piemēram, neesot iespējams visiem notiesātajiem vīriešiem paredzēt tikpat daudz un tikpat ilgas satikšanās, kā Kodekss paredz notiesātajām sievietēm.

Veidojot sodu izpildes sistēmu, likumdevējam citstarp jāņem vērā valstī pieejamie resursi. Tomēr Satversmes tiesa ir secinājusi, ka attiecībā uz ieslodzīto personu tiesībām valstij nav tiesību, aizbildinoties ar ekonomiska rakstura apsvērumiem, atteikties no tās pamatpienākuma izpildes, ja tā rezultātā netiek ievērotas minimālās cilvēktiesību aizsardzības prasības (*sal. sk. Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01 15. punktu*). Tātad likumdevējs nedrīkst ar ekonomiska rakstura apsvērumiem pamatot to, kādēļ gadiem ilgi nav pārskatīts tāds regulējums, kas paredz atšķirīgu attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem.

Tādējādi apstrīdētajā normā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata.

Līdz ar to apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantam.

30. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, izvēloties piemērotāko regulējumu Satversmē paredzēto pamattiesību īstenošanai. Satversmes tiesa nevar aizstāt likumdevēja rīcības brīvību ar savu viedokli par racionālāko risinājumu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 20. punktu un 2012. gada 2. maija sprieduma lietā Nr. 2011-17-03 16. punktu*). Vienlaikus likumdevējam jāņem vērā, ka notiesātās sievietes ir īpaši aizsargājama ieslodzīto grupa, un regulāri jāapsver, vai un kādi īpaši pasākumi ir nepieciešami šīs ieslodzīto grupas aizsardzībai. Satversmes tiesas uzdevums nav arī norādīt uz konkrētiem sodu izpildes risinājumiem, jo tieši likumdevējs ir tas, kuram pirmajam jāizdara apsvērumi attiecībā uz brīvības atņemšanas soda izpildes sistēmas jauno, Satversmei un starptautiskajām cilvēktiesību normām atbilstošu tiesisko regulējumu.

Satversmes tiesa vērš Saeimas uzmanību arī uz Eiropas komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (turpmāk – Komiteja) secinājumiem. Proti, izvērtējot situāciju brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā, Komiteja citstarp norādīja, ka apmeklējumu biežums nav pietiekams slēgtajos cietumos esošajiem ieslodzītajiem, īpaši tiem, kuri sodu izcieš soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē. Komiteja aicina Latvijas iestādes būtiski palielināt ieslodzītajiem atļauto apmeklējumu skaitu (*sk. Komitejas 2017. gada 29. jūnija ziņojuma Nr. CPT/Inf(2017)16 par vizīti Latvijā no 2016. gada 12. līdz 22. aprīlim 92. un 93. punktu*).

Tādējādi saskaņā ar Komitejas ziņojumā norādīto tādi tiesību uz saskarsmi ar citām personām ierobežojumi, kādi šobrīd noteikti slēgtajos cietumos, nav pieļaujami attiecībā ne uz vienu ieslodzīto kategoriju.

31. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja tiesa nav noteikusi citādi. Izmantojot minētajā normā piešķirtās tiesības, Satversmes tiesai iespēju robežās jāgādā par to, lai situācija,

kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu personām Satversmē garantēto pamattiesību aizskārumu, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm. Proti, likums Satversmes tiesai ne vien dod pilnvaras, bet arī uzliek atbildību par to, lai tās spriedumi sociālajā realitātē nodrošinātu tiesisko stabilitāti, skaidrību un mieru (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu un 2018. gada 12. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-17-01 24. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs nav lūdzis atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no aizskāruma rašanās brīža vai kāda cita brīža pagātnē. Satversmes tiesa ņem vērā to, ka apstrīdētā norma regulē ar kriminālsoda izciešanu saistītu jautājumu, kam ir būtiska nozīme valsts tiesību sistēmā. Ja apstrīdētā norma tiktu atzīta par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas vai kāda cita brīža pagātnē, tad neviena tiesību norma neregulētu, no vienas puses, to, kuru kategoriju notiesātie izcieš sodu slēgtajā cietumā, un, no otras puses, to, kādā soda izciešanas režīmā sodu izcieš vīrieši, kas notiesāti ar brīvības atņemšanu par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.

Tādējādi konkrētajā situācijā ir nepieciešams un pieļaujams tas, ka Satversmei neatbilstošā norma vēl kādu laiku paliek spēkā, lai dotu iespēju likumdevējam grozīt esošo vai pieņemt jaunu tiesisko regulējumu, kas atbilstu Satversmei (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 10. februāra sprieduma lietā Nr. 2016-06-01 36. punktu un 2018. gada 15. maija sprieduma lietā Nr. 2017-15-01 23. punktu*).

Likumdevējam jaunā tiesiskā regulējuma pieņemšanai nepieciešams saprātīgs laika posms, jo attiecīgās izmaiņas jāaskaņo ar kopējo sodu izpildes politiku. Turklāt līdz jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās brīdim jānodrošina sodu izpildes nepārtrauktība. Līdz ar to apstrīdētās normas atcelšanai šajā gadījumā nevar noteikt vispārēju atpakaļvērstu spēku vai atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās dienas.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.⁴ pantu, ciktāl tajā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no 2021. gada 1. maija.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

I. Ziemele